

Debreceni Egyetem
Bölcsészettudományi Kar
Magyar Nyelvtudományi Tanszék

Különböző szövegműfajok összevető mondatszerkezeti vizsgálata

Szakedolgozat

Készítette:

Gulyás Alexandra
V. évfolyam magyar, hon- és népismeret

Témavezető:

Dr. Dobi Edit
egyetemi docens

Debrecen
2024

Tartalom

1. Bevezetés.....	3
1.1. Témaválasztás.....	3
1.2. A szövegkorpusz és az elméleti keret.....	4
1.3. Hipotézisek.....	5
2. Az alapfogalmak magyarázata.....	6
3. A szövegvizsgálat legfontosabb tényezői.....	10
3.1. A vizsgálat anyaga és a szövegek eszköztára.....	10
3.2. A vizsgálat módszere és szempontjai.....	11
3.2.1. A szövegekben található szavak hosszúsága.....	12
3.2.2. A szerkesztettségi mutató.....	14
3.2.3. A telítettségi mutató.....	14
3.2.4. A szinteződés: a tagoltsági és zsúfoltsági mutató.....	15
4. Elemzések.....	17
4.1. A szerkesztettség eredményei.....	17
4.1.1. Példa szerkesztettségre a sajtószövegből.....	18
4.1.2. Példa szerkesztettségre a novellából.....	18
4.1.3. Példa szerkesztettségre a tudományos szövegből.....	19
4.2. A telítettség eredményei.....	21
4.2.1. A sajtószöveg telítettsége.....	21
4.2.2. A szépirodalmi szöveg telítettsége.....	23
4.2.3. A tudományos szöveg telítettsége.....	24
4.2.4. Általános észrevétel a szövegek telítettségi mutatója kapcsán.....	25
4.3. A szinteződés eredményei.....	25
4.3.1. A mondategységen belüli viszonyok.....	25
4.3.2. A szövegek szinteződése.....	26
4.3.2. A szinteződést szemléltető elemzések összegzése.....	30
4.3.3. Egy összetett mondat szinteződése.....	31
4.4. A tömbösödés mutatói.....	32
4.4.1. A szövegekben jelenlévő tömbösödés.....	33
4.4.2. A zsúfoltság és tagoltság kérdése.....	36
5. A szövegek szóhasználata és stílusrétege.....	38
5.1. Konkrét adatok a szövegek kifejezőképességére nézve.....	40
5.2. Néhány mondat az adatok szemléltetésére.....	45
6. Összegzés.....	47
7. Irodalom.....	50
Melléklet.....	52

1. Bevezetés

Dolgozatom témáját tekintve a nyelvtudomány területéhez sorolható, közelebbről az értekezés keretében egy mondattani vizsgálat eredményeit mutatom be.

1.1. Témaválasztás

A témaválasztásom személyes indíttatása az, hogy már az általános iskolában is egyértelmű volt számomra, hogy jobban érdeklődök a nyelvtan, mintsem az irodalom iránt. Konkrétan a mondattan az a terület, amelyről bármikor szívesen olvasok; amellyel bármikor szívesen foglalkozok; amelyben a bármeddig tartó elemzések nem okoznak számomra problémát. A választásom ezért esett a szakdolgozatom diszciplináris keretéként a mondattanra, attól a céltól vezérelve, hogy olyan tematikát jelöljek ki, amely során főként mondatszerkezeti vizsgálatokat végezhetek, ezáltal pedig következtetéseket vonhatok le, illetve eredményekkel bizonyíthatok mondatszerkesztésbeli összefüggéseket.

Az emberek döntő többsége valószínűleg sosem gondolkodik el azon, hogy a mindennapi interakcióik során használt mondatok egyszerűek-e vagy összetettek, tagoltak-e vagy tagolatlanok, minimálisak-e vagy bővítettek, végső soron teljesek-e vagy hiányosak. Az előbbihez szorosan kapcsolódva pedig nagy az esély arra, hogy a váratlan, de teljesen hétköznapi szituációkra jellemző indulatszókról (*Ó!*; *Jaj!*), interakciós mondatszókról (*Lám!*; *Tehát!*; *Szia!*), a mindenki által jól ismert módosítószókról (*valószínűleg*; *talán*) és a hangutánzó szavakról (csitt-csatt) végképp nem gondolnák, hogy valójában mondatokként funkcionálnak. Valószínűleg ez a nyelv mindennapi használatában természetes, hiszen az anyanyelvünk elsajátítását nem a szerkezeti összefüggésekre való tudatos figyelem jellemzi. Amikor azonban nyelvészeti, pontosabban mondattani vizsgálatot végzünk, a cél éppen az, hogy megvizsgáljuk azokat a jellegzetességeket, amelyek csak tüzetes nyelvészeti elemzés eredményeképpen mutathatók meg, így körvonalazódnak az eltérő szövegekre jellemző különbségek is.

A célkitűzésem az, hogy három szövegműfaj szerkezeti és stíláriis szerveződését jellemezzem. Közel azonos hosszúságú textusokat választottam elemzésre, amelyek mondatszerkezeti és stíláriis vizsgálatát előre megfogalmazott hipotézisem igazolására vagy cáfolására használom.

Pusztán egy bekezdés erejéig kitérek arra, amit az általam végzett szövegvizsgálat tágabb kommunikációs környezetéről tapasztalok, illetve gondolok. Úgy gondolom, hogy a 21. századi felgyorsult világban, ahol lassacskán mindent áthatnak az online platformok, az emberek nem tudatosak arra nézve, hogy milyen folyamat révén alakult ki a saját anyanyelvük szókészlete, milyen grammatikai

szabályokat alkalmaznak a kommunikációjuk során. A nyelvészek – és a nyelvészeti keretben gondolkodó szakdolgozók – feladata ezért is válik egyre fontosabbá. Segíthetnek rávilágítani bizonyos szövegműfajok tulajdonságaira, segítve ezzel a tudatosabb kommunikációt, és a nyelvhasználók szövegműfajokról való tudását gyarapíthatják. Érdekes, hogy bár a nyelv használatában gyors változást tapasztalunk, a legjobb módszert a szövegek említett célú vizsgálatára egy immár több mint 50 éve publikált módszertan jelenti számomra. A DEME László-féle 1970-es évekbeli módszertan és a hozzá kapcsolódó kategóriarendszer mindmáig tökéletesen alkalmazható egy-egy szöveg elemzése során. A dolgozatom főként ezen tárgyterületre fókuszál, a későbbiekben ezt az elmélet részletesen kifejtem.

1.2. A szövegtörzs és az elméleti keret

A szövegválasztás folyamatában megfogalmazódott bennem, hogy ha figyelemre méltó eredményt szeretnék elemzéssel alátámasztani, akkor mindenképpen egymástól különböző stílusban íródott textusokat kell kijelölnöm. Úgy gondoltam, hogy a műfaji sokszínűség ellenére biztosan lesznek olyan fogódzók (pl.: mondat szerkesztési elvek, szóhasználat, szófaji kategóriák), amelyek azonosságot mutatnak majd az egyes szövegek között, ezáltal bizonyítható az, hogy néhány attribútum stílustól függetlenül is fellelhető egy-egy írásban. Ez pedig magával vonzza azt a következményt, miszerint teljes mértékben nem meghatározhatóak a stílusrétegek szövegszervezési elvei. A döntésem végül egy sajtószövegre (online cikk), egy szépirodalmi szövegre (Mikszáth-novella) és egy tudományos szövegre (szakcikk) esett. A textusok nemcsak stílári tekintetben mások, hanem témájukat tekintve is. Az igazán ideális az lenne, ha a szövegek még témájukban is megegyeznének, és pusztán bizonyos stílusjegyeikben lenne eltérés, ez jelentene ugyanis igazán homogén sítot az összevető vizsgálatához. Ez azonban szinte kivitelezhetetlen, ezért ez volt az a paraméter, amelyben engedmenyt tettem. Azt gondolom, hogy a téma az, amely a legkevésbé befolyásolja a mondat szerkesztési sajátosságokat, tehát így is lehetőség nyílik elemzésre, párhuzamok felállítására, és konklúzió levonására.

A dolgozatom elméleti kerete a DEME László által felállított elméleti keret, azaz a mondatok matematikai-statisztikai vizsgálata. A legfőbb szakirodalom, amelyre támaszkodom az általa írt *Mondatszerkezeti sajátosságok gyakorisági vizsgálata*, amely 1971-ben jelent meg az Akadémiai Kiadó gondozásában. A könyv egy olyan átfogó munka, mely tökéletes iránymutatóként, ha úgy tetszik mintaként szolgál az általam végzett összevető elemzéshez. DEME László monográfiájában a következő lényeges kérdéskörök kapnak helyet: a mondatnak mint nyelvi egységnek és egésznek a szerkezete és elemzése, a mondat szerkezet megoldatlan

kérdéseinek köre, a mondatok matematikai és statisztikai elemzésének módszertana, képletek, mutatók ismertetésével. Ez utóbbi teszi ki a munka tüzetes részét. A hozzá kapcsolódó módszertani felépítés lépcsőit én is alkalmazom az elemzés a során, amelyet a 4. fejezetben fejtek ki részletesebben.

Kicsit eltérve azonban DEME László mondattani kutatásától, a saját munkámban helyet kaptak a regiszterekben fellelhető sajátos kifejezések és nyelvtani alakok mennyiségi és minőségi összevetései, olykor stilisztikai szempontú megközelítésből is. Az elemzésem során az általam felismert tényeket diagramokkal, táblázatokkal és konkrét példamondatok elemzésével támasztom alá.

1.3. Hipotézisek

Elsősorban az egyetemi képzésemnek, ugyanakkor az évek óta tartó folyamatos olvasmányaimnak és tapasztalataimnak köszönhető az, hogy egy szövegstílushoz előzetes benyomásokot tudok társítani. Az elemzésem előtt az eltérő szövegtípusokhoz egyenként különböző hipotéziseket fogalmaztam meg. Ezek az adott textus stílusjegyeihez kapcsolódnak, emellett magukba foglalják a szövegre nézve általam relevánsnak gondolt mondatszerkesztési elveket is. A dolgozatom központi része a megalkotott előfeltevésekre épül, ezek mentén bontakozik ki a konkrét elemzés.

- A) A sajtószövegek hétköznapi volta feltételezi az egyszerű mondatok túlsúlyát.
- B) A novella szerkezeti ívét tagolatlan tagmondatok és hiányos mondattani szerkezetek teszik ki, mivel a műfaj egyik sajátossága a társalgási stílus alkalmazása.
- C) A szakcikkekben helyet kapó téma és a magyarázatok ok-okozati, illetve érvelési gondolatszerkezése összetett mondatszerkesztési elvet sugall.
- D) A nyelvi stílus mértéke szerint az egyjelentésű szavak a sajtószövegben egyszerű, a novellában az archaikus kifejezések régies, a szakcikkekben pedig az idegen kifejezések túlsúlya választékos stílust alakít ki.

2. Az alapfogalmak magyarázata

Az elemzések ismertetése előtt fontosnak tartom ismertetni a dolgozat címében szereplő kulcsfogalmak azon meghatározásait, amelyekre a munkám során végig támaszkodni fogok. Az ismertetésre kerülő fogalmak az alábbiak: *szöveg, műfajiság, (szöveg)műfajok, szövegtípus, összehasonlító módszer, mondat.*

Elsőként a *s z ö v e g* definícióját fejtem ki, hiszen a szakdolgozatom magját különféle textusok vizsgálata fogja adni. A szöveg nyelvi elemekből áll, lehet írásos vagy szóbeli formájú, amely egy kommunikációs helyzetben valamilyen nyelvi szerepnek tesz eleget. A szöveg nyelvi jelek egymáshoz kapcsolódó lánc, a nyelvhasználatunknak a legfelső szintjén helyezkedik el. A szövegek mindig egy komplex egészet alkotnak, ugyanakkor a felépítésüknek köszönhetően önálló részekre is tagolhatóak (SZIKSZAINÉ NAGY 2004: 53). Manapság azonban ez a fogalom többjelentésűnek tekinthető, mindenki mást ért szöveg alatt, így a fogalom konkrét definiálása nem egyszerű feladat. Az viszont kijelenthető, hogy a szöveg valahol a beszéd és a mondat között helyezkedik el (DEME 1979: 58).

A következő fogalom a *m ű f a j i s á g*, amelynek keretei a szövegszerzéshez hasonlóan nem értelmezhetőek könnyedén. KÁLMÁN C. György sokat foglalkozott a műfajok kérdésével és a műfajiság mibenlétével egyaránt. Egy tanulmányában olvasható, hogy a műfajok nem tekinthetőek egyetemesnek, sőt még területinek vagy körzetinek sem, és mindezek mellett még szó sem esett az idők során bekövetkező változásokról (KÁLMÁN C. 2016: 350). Mégis, ha valamiféle körülírásra van szükségünk, akkor az alábbiakat figyelhetjük meg: „a műfaj lényegében a szövegbeli információstrukturálás bevett mintázataira utal, amelyek az írásbeli és szóbeli szövegek létrehozásakor illetve befogadásakor egyaránt a szövegfeldolgozást irányító sémaként működnek, s amelyek kulturálisan meghatározottak. Ezen értelmezés szerint a műfaj több, mint a szövegtermékek szerkezeti sémája; annyival tágabb fogalom, hogy egyszerre utal a szerkezetre, a nyelvezet jellemzőire és a kommunikációs aktus szereplőire, együttesen kezeli a szövegeket, illetve az olvasataikat létrehozó folyamatokat és hatásokat. A műfaji tudás tehát a közlőt, a befogadót, a helyzetet jellemző tényezők által kijelölt szabályrendszert, illetve ennek alkalmazását jelenti” (MOLNÁR 2006: 264).

A *s z ö v e g m ű f a j o k a t* sokszor azonosítják vagy éppen összekeverik a szövegtípusokra jellemző attribútumokkal, ezért itt ezt a problémakört feltétlenül szükséges részletesebben bemutatni. SZIKSZAINÉ NAGY Irma szerint a szövegműfaj a szövegtípusnak egy csoportosítási, (ha úgy tetszik besorolási) kategóriája. A szövegműfaj tehát markánsan irodalmi attribútum (vö. SZIKSZAINÉ NAGY 2004: 483). Ezzel szemben a szövegtípus közel megegyező jellemzők tekintetében létrejövő szövegcsoport. A szövegműfajnál nagyobb definíció, hiszen az irodalmi műfajok mellett már ide sorolhatóak a sokrétű funkcionális textusok is

(SZIKSZAINÉ NAGY 2004: 484). Hadd kíséreljem meg még érthetőbbé tenni a két fogalom párt egy konkrét mű példáján keresztül. Valószínűleg mindenki vagy legalábbis az emberek döntő többsége ismeri a Mikszáth-féle novellákat, és a bennük megteremtett sajátos világot, illetve a szereplők közötti viszonyrendszereket. Egyik legismertebb talán *A jó palócok* című kötetből *A bágyi csoda*. Természetesen nemcsak amiatt, mert Bágy több textusban is visszatérő helyszín, sokkal inkább a történet egyedisége, és a kissé csodás volta miatt. Jelen dolgozat témája nem a cselekmény bemutatása, hanem a bekezdésben tárgyalt két fogalom szövegen keresztüli magyarázata.

Ahogy már említésre is került, az irodalmi szöveg műfaja a n o v e l l a , melyet a következő szempontok támasztanak alá. Az epika műnemébe tartozó, rövid terjedelmű alkotás, mely mindössze másfél oldalt foglal magába és 10 perc alatt könnyedén elolvasható. A cselekmény egy történetet meseél el, amely általában több szálon fut, jelen esetben egy asszony fogadalmának a megszegését, és a falubeliek kíváncsiságát követhetjük nyomon. A mű kevés számú szereplőt alkalmaz (mindössze 5 darab névvel is említettet és néhány névtelen pletykálkodó asszonyt), és ezek a személyek végtelenül egyszerű jellemeik is. A sorokban uralkodó párbeszéd sokasága, de emellett részletezőek a leírások, így a történetmondás döntően dinamikus és sűrített. A történet végéhez közeledve bekövetkezik a fordulat, majd a csattanóval végződő befejezés, mely nyitva hagyja a cselekményt, ezáltal az olvasóra bízva az értelmezés lehetőségét. Mindezzel arra kívántam rámutatni, hogy amikor műfajról beszélünk, nem maradhat el annak műnembe való besorolása, illetve az adott szövegben a műfajjelölő jegyek meghatározása. Természetesen nem minden írott szöveg sorolható be egy-egy műfaji kategóriába, nagyon jellemző, hogy egyes textusok többféle stílusjegyet hordoznak magukban.

A mindennapokban a kommunikációs helyzetektől függően más-más szövegtípusokat alkalmazunk a beszédünk során. Az üzenet sikeres átadása akkor megy végbe, ha a létrehozó és a befogadó fél egyaránt ismeri az adott s z ö v e g t í - p u s t . Ezeket megkülönböztethetjük a résztvevők száma, a kommunikáció iránya és a kommunikációs funkció szerint. A Mikszáth-novelláról a szövegtípusok sajátosságait vizsgálva az alábbiak mondhatóak el. A szövegben az egyirányú- és a kétirányú kommunikáció is jelen van, hiszen a leírásokat dialógusok is megszakítják. Ebből pedig az következik, hogy a mű monologikus és dialogikus is egyszerre. A történet egy eseménysort mond el, amely lineáris, hiszen egymás után, logikus sorrendben rajzolódik ki a cselekmény. Mindezek által pedig a novella elbeszélő szöveggént funkcionál. A szövegtípusokhoz élesen kapcsolódnak a stílusrétegek is, de ez a tárgykör majd a dolgozat egy másik részében kerül kifejtésre. A fogalmak elhatárolásáról egyébként ANDOR Józsefnek is született egy összegző tanulmánya, amelyben a következő észrevételeket fogalmazza meg: „A

különféle szövegtani elméleteket reprezentáló modellek zöme abban a tekintetben megegyezik, hogy a szövegtípus, fogalmának skópusza és tartalma szerint, alapvetően a nyelvtudomány, illetve a szövegvilág szélesebb terjedelmű szemléletében a multimedialitás fogalmi rendszerét kutató és értelmező szövegszemiotika vizsgálati területeihez, míg a szövegműfaj, a terminus tradicionális fogalmi bázisának megfelelően, elsősorban az irodalomtudomány tárgyköréhez tartozó fogalom” (ANDOR 2017: 302).

A munkám során összehasonlító módszert alkalmaztam, komparatívként írható le az elemzésem. A nyelvek közötti viszonyok vizsgálatában a nyelvtudomány az alábbi módszereket használja: 1. a történeti összehasonlító (komparatív) módszert, 2. a tipológiai egybevető módszert, 3. a kontrasztív módszert (LŐRINCZ 2015: 150). A történeti összehasonlító módszert a nyelvrokonság feltárására használták régen is, és használják még ma is. Elsősorban az egymással valamiféle rokonságban álló nyelvek hasonló és különböző nyelvi jelenségeinek összehasonlítására (LŐRINCZ 2015: 152). A dolgozatomban én főként konkrét szövegek mondatszerkezeti-, kis mértékben pedig szövegszerkezeti elemzésére törekszem úgy, hogy a megvizsgált adatokat egymással összevetem. A történetiség jelen dolgozatban nem mutatható ki.

A mondat fogalmának a szakirodalomban többféle nézőpontú megvilágítása és ennek jegyében többféle definiálási módja található meg (KUGLER 2000: 373). Egy lehetséges definíció szerint a mondat egy vagy több lexémából áll, és zárt hangvételű struktúra jellemzi. A mondat a legfelsőbb fokú nyelvi egység, amely a nyelv előírásai, prototípusai szerint nyelvi elemekből létrehozható. Ugyanakkor a legkisebb nyelvi egységnek is tekinthető, amely egy adott kontextusban az információcsere részévé válhat (KUGLER 2000: 375).

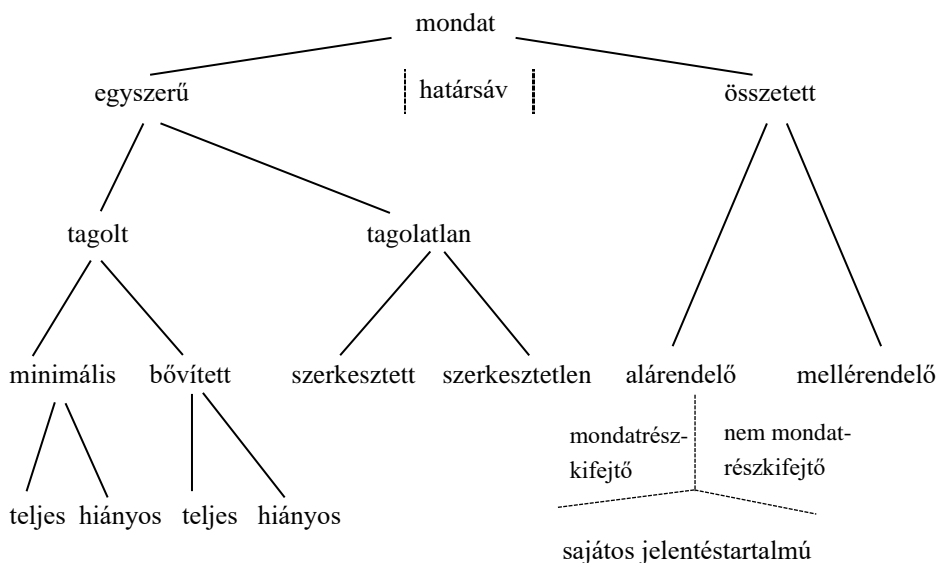
Szerkezetüket tekintve a mondatokat több csoportba is besorolhatjuk. A két fő kategória értelmében így egyszerűnek vagy összetettnek minősíthetők. „Egyszerű a mondat, ha egyetlen tagmondatból áll, azaz egyetlen alany-állítmányi szerkezetet vagy tagolatlan egységet tartalmaz, és összetett, ha több tagmondatból áll” (KUGLER 2000: 376). Az egyszerű mondatok keretein belül különíthetjük el a tagolt és a tagolatlan mondat kategóriáját. Az egyszerű mondat akkor tagolt, ha tartalmaz magában állítmányt, vagy amennyiben az állítmány nincs kifejtve, de kiegészíthető vele. Tagolatlan egy mondat akkor, ha nem található benne ez a kötelező mondatrész, illetve a mondat nem is igényli a hiány esetén az állítmánnyal történő betoldást. A tagolatlan mondat még tovább bontható: lehet szerkesztetlen, ha egyetlen szót foglal magába, és szerkesztett, ha szintagmákra bontható, azonban ekkor a szerkezetpiramis tetején nem az állítmány áll, hanem egy olyan egyéb mondatrész, amely sem alanynak, sem állítmánynak nem minősíthető. A tagolt mondat kategorizálható még abból a szempontból is, hogy minimális (az állítmány mellett csak a

kötelező vonzatokat, illetve a kötelező vonzatok kötelező vonzatait tartalmazza) vagy bővített szerkesztésű (tartalmaz-e affixumokat). Ha a szintaktikai szerkezetben hiba lép fel, abban az esetben kialakulhat hiány mind a minimális, mind a bővített struktúrájú mondatban (KUGLER 2000:377). Az összetett mondatok csoportosítása kétféle lehet, alárendelő és mellérendelő. Az alárendelő mondatok további egységekre bonthatóak, mely alapján elkülönülnek mondatrészkifejtő és nem mondatrészkifejtő klasszisok egyaránt. Mindemellett vannak olyan tagmondatok is, amelyek sajátos jelentéstartalommal bírnak, de ez nem általános és kötelező velejárójuk. Az alárendelő mondat sajátossága, hogy tagmondatai nem egyenértékű szerkezeti szinten foglalnak helyet, hanem egymáshoz képest fő- és mellékmondatok, vagyis alá- és fölérendeltségi viszonyt hoznak létre. A köztük lévő viszony típusát az utalószó mondatrészi szerepe határozza meg¹. A mellérendelések esetén a mondategységek kapcsolata logikai viszony, mely viszony típusát mellérendelő kötőszó fejezheti ki². A kötőszó hiánya nehézséget okoz, hiszen anélkül a tagmondatok jelentésviszonya nem határozható meg zökkenőmentesen (KUGLER 2000: 377–378). A bekezdésben leírtakat a következő ábra szemlélteti.

¹ Az alárendelés meghatározásában azonban elengedhetetlen az adott tagmondat elemzése, hiszen egy utalószó több mondatrészi szerepet is kifejezhet. Ha például egy mondat utalószava az azt nyelvi elem, akkor az egyszerre lehetne tárgyi alárendelés is, de ugyanakkor funkcionálhatna kijelölő jelzői alárendelésként is. Mindezek miatt kulcsfontosságú az adott mondatrészeire való rákérdezés. Másik példa, ha az utalószó mondjuk az az nyelvi elem, akkor az ismét egyszerre lehet tárgyi minősítés is, de kijelölő jelzői egyaránt. Ellenpélda az annyian, amelynek -an ragja segít abban, hogy felismerjük számhatározói voltát.

² A mellérendeléseket öt csoportba sorolhatjuk: kapcsolatos, ellentétes, választó, következtető és magyarázó mellérendelés. Ezen csoportosításon belül még további belső elkülönítések lehetségesek. Csak felsorolás szintjén említem ezeket a rájuk legjellemzőbb kötőszóval. A kapcsolatos mellérendelésen belül létezik egyszerű kapcsolatos viszony (és, s, meg), hozzátoldó kapcsolatos viszony (is, se, sem), ellentétesen hozzátoldó kapcsolatos viszony (nemcsak...hanem...is), összefoglaló kapcsolatos viszony (is...is; sem...sem), megosztó kapcsolatos viszony (hol...hol) és fokozó kapcsolatos viszony (sőt, ráadásul). Az ellentétes mellérendelésekhez tartozik a szembeállító ellentétes viszony (azonban, ellenben, viszont), megszorító ellentétes viszony (de, ám), és a kizáró ellentétes viszony (nem...hanem). A választó mellérendelés kötőszava a vagy, amely ismétléses formában is előfordulhat: vagy...vagy. A következtető mellérendelés kötőszavai a tehát, ezért, így. Végezetül, a magyarázó mellérendelésen belül is több típus van. Egyik az okadó: ugyanis, tudniillik, hiszen, és a másik a kifejtő magyarázó viszony: azaz, vagyis, illetve (DEME 1971: 534–540).

1. ábra A mondatok osztályozása szerkezetük szerint (DEME 1971: 372.)

3. A szövegvizsgálat legfontosabb tényezői

3.1. A vizsgálat anyaga és a szövegek eszköztára

A vizsgálódáshoz közel egyforma terjedelmű szövegkorpuszokat jelöltem ki, mivel a választott szövegek karakterszámban mérve apróbb eltérésekkel majdnem azonos hosszúságúak. Ez tudatos szempont volt, hiszen összehasonlító vizsgálatot hasonló mennyiségű adatokkal lehet végezni.

A sajtószöveg a bekezdések szellőssége miatt 3 oldal terjedelmű, emellett 23 bekezdésre és 84 sorra tagolható. A paragrafusok öt tematikus csoportra oszlanak fel. Első a bevezető, mely a húsvét ünnepekörét állítja a központba. Ezt követi annak a körülírása, hogy a böjt bizony nem fogyókúra program. Végül a tézista problémaköre lesz hangsúlyos: olvashatunk a tézstával kapcsolatban kialakult tévhitekről, a benne fellelhető vitamin- és ásványianyag-forrásokról, illetve arról, hogy a tézstafélék fogyasztása során a feltétben van a lényeg. A karakterek száma

szóköz nélkül 5311, míg szóközökkel 6133. Az online elérhető, fogyókúrával kapcsolatos cikket tartalmazó szavak száma 772.

A Mikszáth által írt novella 2 oldal hosszúságú, amely 44 bekezdésre és 88 sorra osztható fel. A karakterek száma itt szóközök nélkül 5 116, szóközökkel pedig 6144. A *Bede Anna tartozása* című szöveg 927 szóból áll. Már ennek a két textusnak a kapcsán is számos megfigyelést lehet tenni. A cikk szószámában durván 150 darabbal kevesebből épül fel mint a szépirodalmi mű, mégis a karakterszámok igen közeli értékeket mutatnak. Ezen jelenség magában hordozza a szövegek felépítési- és szerkesztettségi sajátosságait. Míg a novellákra a hosszú, egybefüggő, egymás után szorosan következő sorok a jellemzőek, addig a cikkek szerkezetükben általában széttartóak, külön tematikus bekezdésekre tagolódnak (ezek természetesen a fő témához merően kapcsolódnak), melyek egymástól láthatóan nagy kihagyásokkal elkülönülnek.

Az utolsó textus egy tudományos szakcikk a napelempiac gyors ütemű fejlődéséről, amely 2 oldalt tesz ki. Az írás 12 bekezdésből és 80 sorból épül fel. A másik cikkel szembeállítva megfigyelhető, hogy habár a bekezdések száma majdnem felényi, de a sorok száma csak hogy nem ugyanannyi. Ebből következik, hogy különböző műfaji kategóriába sorolandó textusok is olykor azonos szerkesztési mutató alapján épülnek fel. A karaktereket nézve a következők figyelhetőek meg: szóközök nélkül 5410, és szóközökkel 6198 a számszerű adat. A szavak száma 767, aminek révén ismét párhuzamba állítható a sajtószöveggel.

3.2. A vizsgálat módszere és szempontjai

Az alábbiakban részletesen kifejtem a vizsgálatnak azokat a fő tényezőit, amelyekről a bevezető részben már röviden szó volt. A vizsgálatom a DEME László által 1971-ben kifejtett módszertanban kijelölt szempontokat érvényesíti, de ezeknek nem mindegyikét alkalmazom. Így például a jelen munkában nem kap helyet a mélységi és bonyolultsági mutató keresése. Ezekről függetlenül viszont annál nagyobb szerepet játszik a mondatok egyes szerkezeti jellemzőiben és azok gyakorisági vizsgálatában a szóhosszúság, a tagoltság, a zsúfoltság, a szinteződés és a tömbösödés vizsgálata, illetve a legutóbbi kategóriában bennfoglalt szerkesztettség és a telítettség mutatói. A felsorolt fogalmakat a dolgozat jelen pontjában pusztán ismertetem, a konkrét eredményeket az *Elemzések* című fejezetben szemléltetem.

3.2.1. A szövegekben található szavak hosszúsága

A s z ó h o s s z ú s á g meghatározása egy-egy szövegre nézve nagyon hosszadalmas és precíz munkát feltételez. Ahogy maga a fogalom is sugallja, ez esetben a textusokat alkotó összes betűt egyesével meg kell számolni. Mennyivel egyszerűbb lenne a feladat, ha csak a szavak számát kellene meghatározni, főleg úgy, hogy azt a Word-alkalmazás magától meg is teszi. Emellett megadja a karakterek számát szóközökkel és anélkül is, viszont ezek az adatok nem pontosan a szavakat alkotó betűk számát fedik le, hiszen például a karakterek számában benne foglaltatnak a mondatvégi írásjelek is. Ahhoz tehát, hogy megkapjuk az éppen vizsgált szöveg szavainak átlagos hosszúságát, a magyar ábécé betűivel kell operálnunk.

A számolás befejezte után határozható meg a szavak átlagos hosszúsága. Még-hozzá úgy, hogy a megszámlolt betűk összegét elosztjuk a textust alkotó szavak darabszámával. Ez képlettel ábrázolva a következőképpen néz ki:

$$\text{szóhosszúság} = \frac{\text{szavak betűinek összege}}{\text{szavak száma.}}$$

A sajtószöveg 773 darab szóból építkezik, ezen szavak betűinek összege 4880. Az utóbbival elosztva az előbbit megkapjuk ezen textus átlagos szóhosszúságát, mely 6,31. Ez azt jelenti, hogy ezen ismeretterjesztő szöveg szavainak átlagos hosszúsága 6 darab betűből áll. Ez a megállapítás az alapszófaji kategóriákon belül is megfigyelhető. Igére a *játszik*, főnévre a *húsvét*, melléknévre a *szellemi*, számnévre a *megszámlálhatatlan*, névmásra a *szervezetünk*, határozószóra a *tojással*, igenévre az *emészthető* kifejezések szolgálnak például. Képlettel ábrázolva:

$$\frac{4880}{773} = 6,31.$$

A szépirodalmi mű 927 lexémából épül fel, amelyeket alkotó karakterek összege 4635. A két adathalmaz matematikai képletbe való beillesztése során jön ki az átlagos szóhosszúság, mely az 5. Tehát a novellát alkotó kifejezések átlagban 5 darab betűt foglalnak magukba. Ezt a következő szövegből vett példák is alátámasztják: *bírák, törlé, rideg, fojtott, hanyatt, bajom*. A példák jól szemléltetik,

hogy a szóhosszúság a főnevekben, az igékben, a melléknevekben, az igenevekben, a határozószókban és a névmásokban is érvényesül. Képlettel ábrázolva:

$$\frac{4635}{927} = 5.$$

A tudományos szakcikk 766 darab kifejezést tartalmaz, és ezek összesen 4957 betűt foglalnak magukba. A művelet elvégzésével az átlagos szóhosszúság ezen szöveg esetében 6,47. Ezáltal párhuzamba állítható a sajtószöveggel, melynek szóhosszúsága szintén közeli eredményeket (6,31) mutat. Az adatok az alapszófajok tekintetében itt is kimutathatóak, ahogyan a másik két írás esetében is. Példák: *napenergia*, *klímacélok*, *szilícium* (főnevek); *kiterjed*, *átereszt*, *lakozik* (igék); *napsütéses*, *édesvízi*, *intenzív* (melléknevek); *előretörésük*, *ablakaiba*, *kapacitásuk* (névmások); *lebegő*, *domináló*, *építve* (igenevek); *mennyiségben*, *felületre*, *tengeren* (határozószók). Képlettel ábrázolva:

$$\frac{4957}{766} = 6,47.$$

A szószámok és a szóhosszúságok adatait összegezve kijelenthető, hogy a legtöbb kifejezéssel a novella operál, míg a másik két szövegnél hasonló mennyiségű karakter fedezhető fel. Viszont a szavak átlagos szóhosszúságát nézve majdhogyanem azonos eredményeket mutat mindegyik textus. A kiszámolt adatokat a különféle szófaji kategóriák is alátámasztották mindhárom esetben. Az alapszófajok csoportjából azonban számnévre alig van példa. Főként olyanra, amely a szóhosszúságot is magában hordozza. Ez csak egyetlen esetben fordul elő, még hozzá a sajtószövegben (*megszámíthatatlan*). A másik két textusban is találunk azért ilyen szófajú kifejezéseket, de azok számokban eltérnek. Így például a szépirodalmi szövegben: *egy* (sokszor, legalább ötször is előfordul), míg a tudományos szövegben: *első*, *néhány*, *tized*.

A leírt adatokat az alábbi táblázat szemlélteti.

Szöveg	Szószám	Betűszám	Szóhosszúság
Sajtószöveg	773 db	4880 db	6,31
Szépirodalmi szöveg	927 db	4635 db	5
Tudományos szöveg	766 db	4967 db	6,47

1. táblázat: A szövegek szószáma, betűiknek összegei és szóhosszúságaik

Forrás: saját szerkesztés

3.2.2. A szerkesztettségi mutató

A vizsgálat egy másik lépcsője a szerkesztettségi mutató keresése, melyben fontos szerepet tölt be a mondat-hosszúság vizsgálata. A mondat-hosszúságon belül el kell különíteni a mondategység és a mondategész fogalmakat. A mondategész konkrétan egy mondatot jelent, amely a nagy kezdőbetűtől a mondatvégi írásjelig tart. A mondategység viszont az előbbi egy részét foglalja magába, azaz a mondatot alkotó tagmondatokat. A mondat-hosszúságot ennek jegyében a mondat egészében megtalálható mondategységeknek a számával határozhatjuk meg. A szöveg szerkesztettségi fokának a bemutatására a szerkesztettségi mutató szolgál, amelyet a vizsgálandó szövegben jelenlévő mondategységek és mondategészek elosztásával kapunk meg. Mindez azt jelzi, hogy a szöveg egészében átlagban hány tagmondat jut egy-egy mondategészre (DEME 1971: 136–138). Ez képlettel az alábbi módon ábrázolható:

$$\text{szerkesztettség} = \frac{\text{mondategység}}{\text{mondategész}}$$

3.2.3. A telítettségi mutató

Amíg a szerkesztettség vizsgálatában a mondatok hosszúságára kell figyelni, addig a telítettség során a mondat-terjedelem a középponti tényező. Itt a

mondatokban fellelhető tartalmas szavak mennyiségét kell alapul venni. „Így válik el a terjedelem a tagmondatok számával mért hosszúságtól. A vizsgálat során tartalmas szónak számít minden olyan lexikai egység, amelyik alakilag önálló, funkciójában pedig glosszéma vagy glosszémarész értékű. Tartalmas szónak számít tehát a fogalomjelölők csoportja (ige, főnév, melléknév, számnév), ezek valamelyikének helyettesítője (névmás); sőt a viszonyított fogalmat jelölő kész glosszéma (határozószó), meg a pusztán viszonyt jelölő elem (egyrésről névutó, másrésről módosítószó). Tartalmas és önálló elemként került be a mondatszó is (indulatszó, felelőszó). Ezek önálló tartalmas szavaknak számítottak akkor is, ha csak glosszémarészek. Tehát külön-külön egyednek számít például az *adta volna* vagy a *nem csinálta meg* nyelvi elemek. Nem sorolhatóak a tartalmas szavak közé a névelők (*a, az, egy*) és a kötőszói szófajú kötőszók (*és, viszont, mindazonáltal stb.*). Viszont a névelőkkel homonim névmások (mint: *az* a férfi), illetőleg számnevek (mint: *egy év alatt*) tartalmas szavak, ugyanígy a névmási és határozószói szófajú kötőszók is (mint: *az, aki* elment; most, *amikor* eljöttél)” (DEME 1971: 244).

A telítettséget a mondatokban található tartalmas szavak és összességében az azt alkotó szavak számának hányadosaként kapjuk meg. Ennél a feldolgozási módnál külön mutatók fedezhetőek fel az egyszerű, és a különböző tagú összetett mondatok terjedelmére nézve. Ezután pedig kiszámítható azok szavakbeli telítettsége. Ez képlettel a következőképpen ábrázolható:

$$\text{telítettség} = \frac{\text{tartalmas szavak száma}}{\text{összes szó száma.}}$$

3.2.4. A szinteződés: a tagoltsági és zsúfoltsági mutató

A szinteződés tekintetében két kategóriát kell szem előtt tartani: az egyszerű mondatokon belül a mondatrészek szinteződését és az összetett mondaton belül a tagmondatok szinteződését. Azon kérdések lesznek mérvadóak, hogy hány szintű az adott mondategész, illetve, hogy a különféle szinteken hány mondategység helyezkedik el. A mondategészek egyedülálló egységének jellemvonása, hogy kötelezően a nyelv legfelső szintjén, a beszéd szintjén áll. A kéttagú összetett mondatokban már két lehetőség van. A mondat lehet egyszerű és kétszintű egyaránt. Egyszerű akkor, ha a beszéd szintjén álló két egységet tartalmaz, amelyek mellérendelő viszonyt alakítanak ki. Kétszintű akkor, ha az egyik része a beszéd szintjén, míg a másik ennek alárendelve áll. Ez a folyamat így folytatódik tovább szabályszerűen, a mondathosszúsági csoportoknak megfelelően (DEME 1971: 187).

A fejezetcímekben szereplő mutatók keresésében a tömbösödés vizsgálata újít fogódzót, azaz a mondategészben található mondategységek viszonyának a milyensége. Hogy mi is valójában a tömb, az még nem került tisztázásra. A t ö m b nagyságát tekintve (ha szabad így fogalmazni) a mondategész és a mondategység közötti nyelvi szerkezetet jelenti. A tömb ugyan a mondategység és a mondat-egész között helyezkedik el, de ez csak a szerkezeti formája révén határozható meg, hiszen sajátos, csak rá jellemző jegyei nincsenek. Azt is mondhatjuk, hogy a tömb olyan egység, amely a kommunikációnak a végbemenetelét nagy mértékben áthathatja. Mindezeknek köszönhetően a mondategész így nem közvetlenül mondategységekre osztható fel, hanem tömbökre, a tömbök pedig mondategysé-gekre. A tömbösödést csak a beszéd szintjéig felérő egységek alapján vizsgáljuk. Az lehet tehát önálló tömb, amelyben van legalább egy főmondati helyzetű mon-
dategység (DEME 1971: 221–223).

A tömbösödést több nézőpontból vizsgálhatjuk meg. Az egyik ilyen, amikor a mondategésznek a tömbökre osztódását figyeljük meg. Ilyenkor az a fő szem-
pont, hogy hány tömböt fedezünk fel egy mondategészben. Ezt pedig a mondat-
egész t a g o l t s á g i mutatójának kell magában foglalnia. A másik megközelí-
tés az, hogy egy tömb átlagosan hány tagmondatot tartalmaz, vagyis az, hogyan
tagolódik a tömb mondategységekre (DEME 1971: 225). Ennek állására a z s ú -
f o l t s á g i mutató ad választ, mely a következőképpen kapható meg:

$$\text{zsúfoltság} = \frac{\text{tagmondatok száma}}{\text{tömbök száma.}}$$

A tagoltási mutató a szövegben szereplő összes tömb és az összes mondategész
hányadosaként számítható ki, melyet az alábbi képlet is szemléltet:

$$\text{tagoltság} = \frac{\text{összes tömb}}{\text{összes mondategész.}}$$

4. Elemzések

4.1. A szerkesztettség eredményei

A szerkesztettség mutatóit megvizsgálva a szövegekben körvonalazódott, hogy hány mondategység esik egy-egy mondategészre. A sajtószövegben a szerkesztettségi mutató = $101 : 40 = 2,5$ (azaz: 2,5 mondategység esik egy mondategészre). A szépirodalmi szövegben a szerkesztettségi mutató = $161 : 83 = 1,94$ (azaz: 1,94 mondategység esik egy mondategészre). Végül, a tudományos szövegben a szerkesztettségi mutató = $67 : 38 = 1,76$ (azaz: 1,76 mondategység esik egy mondategészre). A sajtószövegnek tehát a legnagyobb fokú, míg a tudományos szövegnek a legkisebb fokú a szerkesztettsége. Emellett, a szépirodalmi szöveg és a tudományos szöveg szerkesztettségi foka nagyon közeli értékekről tanúskodik. Ez azért is érdekes, mert a szövegek szószámainak százalékos eloszlását tekintve viszont a szépirodalmi szöveg vezet toronymagasan (38%), a sajtószöveg (31%) és a tudományos szöveg (31%) pedig majdnem ugyanannyi mennyiségű számszerű adatokkal operál. Következtetésként az szűrhető le, hogy a sajtószöveget alkotó összetett mondat típusokon belül a többszörösen összetett mondatok mennyisége az uralkodó. A következő táblázat a szövegszerűen leírt adatokat konkrét számbeli eredményekkel mutatja be.

Szövegek	Mondategység	Mondategész	Szerkesztettségi mutató
Sajtószöveg	101	40	2,5
Szépirodalmi szöveg	161	83	1,94
Tudományos szöveg	67	38	1,76

2. táblázat: A szövegek szerkesztettségi mutatóját befolyásoló tényezők eloszlása a szövegekben

Forrás: saját szerkesztés

4.1.1. Példa szerkesztettségre a sajtószövegből

A következőkben a szövegekből kiragadott egy-egy mondat szemlélteti a szerkesztettség mutatóit konkrét elemzésekkel magyarázva. Az első példamondat a sajtószövegből származik:

a, „¹ Táplálkozás-élettani szempontból a méregtelenítő kúrák nem ajánlottak,
² ugyanis a kúra során a szervezet nem kap megfelelő mennyiségű és minőségű
fehérjét, ³ így az egészség számára veszélyes hiányállapot alakulhat ki.”

Az idézet egy többszörösen összetett mondat, mely három tagmondatból áll, tehát egy mondategészre itt három mondategység esik. A szerkesztettség foka ennél a szövegtípusnál 2,5; így ez a példa megfelelő ebben a tekintetben. A tagmondatok egymáshoz mellérendelő viszonytal kapcsolódnak. A második tagmondat az elsőt magyarázza, így közöttük magyarázó mellérendelő viszony van, amelynek típusa okadó. Ezt kifejező kötőszó a mondatban az *ugyanis*. A harmadik tagmondat pedig a másodikból következik, azaz a két tagmondat egymással következtető viszonyban áll. Ezt az *így* kötőszó teszi hangsúlyossá.

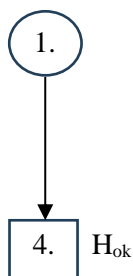
4.1.2. Példa szerkesztettségre a novellából

A második példamondat a novellából származik:

azért
b, „¹ Bede Anna felhívatik, ² (hogy) félévi fogságbüntetését mai napon meg-
kezdje.”

Az idézet egy összetett mondat, amely két tagmondatból áll, tehát egy mondategészre ebben az esetben két mondategység esik. A szerkesztettség foka ennél a szövegtípusnál 1,94; így ez a mondat helytálló minta. Ugyanakkor lehetne a példa egy egyszerű mondat (egy mondategységből álló mondategész) is, hiszen a

mutató nem éri el teljesen a két tagmondatot, habár valójában nagyon közel áll hozzá. A két mondategység az előbbi idézettel ellentétben alárendelő viszonyt alakít ki egymással. Még konkrétabban az első tagmondat a főmondat, melyhez okhatározói alárendeléssel kapcsolódik a második tagmondat, ezáltal mellékmondattá válik. Az alárendeléseknél mindig segítségünkre szolgálnak a kötőszavak és utalószavak, illetve a tagmondatokra való rákérdezés lehetőségei. A kötőszó itt a *hog*y, tehát ezt a nyelvi egységet tartalmazó tagmondat nem lehet a főmondat. Emellett folytatva az előbb felvázolt gondolatmenetet, az első tagmondatra való rákérdezés során megfigyelhető, hogy a második tagmondat egyöntetű választ ad a kérdésre. Ennek köszönhetően a hiányzó utalószó megadása is lehetővé válik (*azért*), ezáltal pedig könnyedén meghatározható az alárendelés típusa.

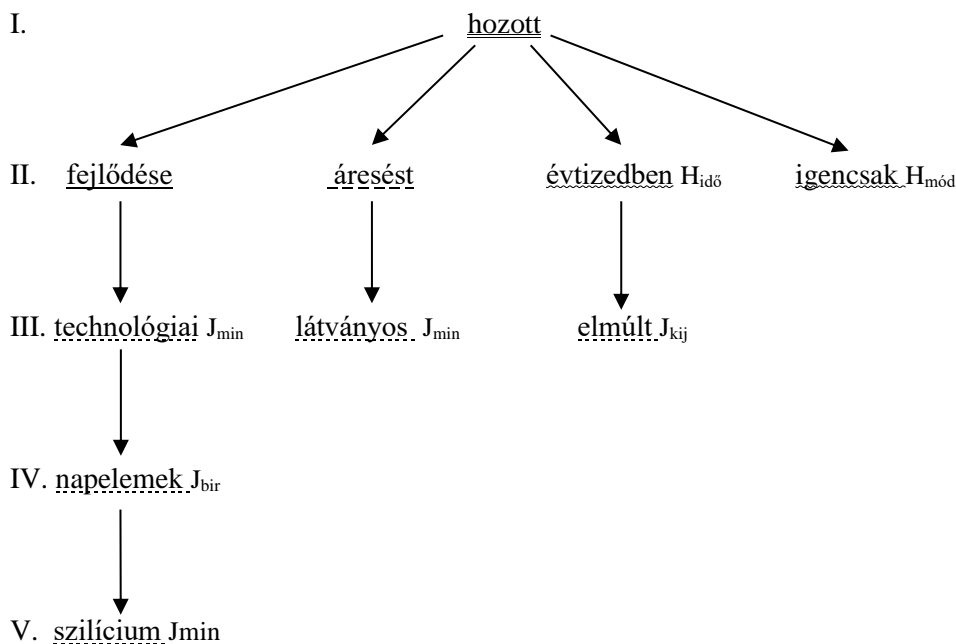
4.1.3. Példa szerkesztettségre a tudományos szövegből

Végezetül, a harmadik példamondat a tudományos szövegből származik:

*c, „A szilícium_{min} napelemek_{bir} technológiai_{min} fejlődése az elmúlt_{kij} évtized-
ben_{idő} igencsak_{mód} látványos_{min} áresést hozott.”*

A példa egy egyszerű mondat, vagyis egy mondategységből álló mondategész. A szerkesztettség foka ennél a szövegtípusnál 1,76. A két mondategységet nem éri el teljes egészében a mutató, viszont nem is kizárólagosan csak egy tagmondatot foglal magába. A szépirodalmi szövegtípusnál hasonló a helyzet, de mivel ott egy összetett mondatot szemléltettem, így most itt egy egyszerű mondatot hozok fel példaként. Az idézet tagolt, hiszen az alany-állítmányi szerkezet ki van benne fejtve, illetve csak egy predikatív szerkezetet tartalmaz. Emellett bővített

is, mert az állítmányon kívül nemcsak a hozzá kapcsolódó kötelező vonzatokat hordozza magában. Ugyanakkor teljes, mivel a szintaktikai szerkezet nem sérül, így nem keletkezik hiány a mondatban. Az állítmány szófaja ige (*hozott*), ezáltal típusát tekintve egyszerű állítmány. Az alany szófaja lexikai főnév (*fejlődése*), mely egy E/3. személyű birtokos személyjelet (-e) is tartalmaz, szerkezeti szempontból pedig egyszerű, mivel egyetlen főnévből áll. A bővítmények két csoportba sorolhatóak: a kötött és a szabad bővítmények közé. A kötött bővítmények az úgynevezett vonzatok, amelyek az alaptag jelentéséhez szükségszerűen hozzátartoznak. Az itteni példánál ezek a következők: *fejlődése* (alany), *áresést* (tárgy). Az állítmánnyal történő kérdésfeltevés során válik érthetővé, hogy ezek a mondatrészek elmaradhatatlanok az alaptagtól. Mi *hozott*? A válasz a *fejlődése*. Mit *hozott* a *fejlődése*? A válasz az *áresést*. A szabad bővítmények általában a határozók és a jelzők. Az alany alatt elhelyezkedő szerkezeti szinteken három jelző is megtalálható: két minőségjelző (*technológiai*, *szilícium*), és egy birtokos jelző (*napelemek*). A tárgyhoz egy minőségjelző társul, a *látványos*. Az állítmány is maga alá gyűr néhány szabad bővítményt: egy módhatározót (*igencsak*), egy időhatározót (*évtizedben*) és egy kijelölő jelzőt (*elmúlt*).

4.2. A telítettség eredményei

A telítettségi mutató vizsgálata során a mondatok terjedelme határozható meg az azokban fellelhető tartalmas szavak és az összes mondatalkotó szó hányadosa által. Nem összekeverendő a telítettség a szerkesztettséggel, hiszen ott a tagmondatok számával mért hosszúság fejeződik ki. A telítettség megadása kissé időigényes és nagy koncentrációt megkövetelő folyamat, hiszen szövegenként külön-külön kell vizsgálni az egyszerű, az összetett és a többszörösen összetett mondatokra nézve. Meghatározható azonban a szövegekre nézve is egy átlagos telítettségi arány. A vizsgálódás során a sajtószövegben 0,78; míg a szépirodalmi szövegben és a tudományos szövegben egyhangúan 0,8 a telítettség globálisan nézve. Változatosabbak az adatok, ha a textusokban egyesével kerülnek megvizsgálásra a különféle szerkesztettségű mondat típusok. A feltüntetett adatokat az alábbi táblázat rendszerezi és teszi átláthatóbbá.

Szövegek	Egyszerű mondatok telítettsége	Összetett mondatok telítettsége	Többszörösen összetett mondatok telítettsége	A szövegek átlagtelítettsége
Sajtószöveg	0,85	0,74	0,74	0,78
Szépirodalmi szöveg	0,84	0,79	0,78	0,8
Tudományos szöveg	0,83	0,78	0,78	0,8

3.táblázat: Az egyes szövegeken belüli mondat típusok telítettsége

Forrás: saját szerkesztés

4.2.1. A sajtószöveg telítettsége

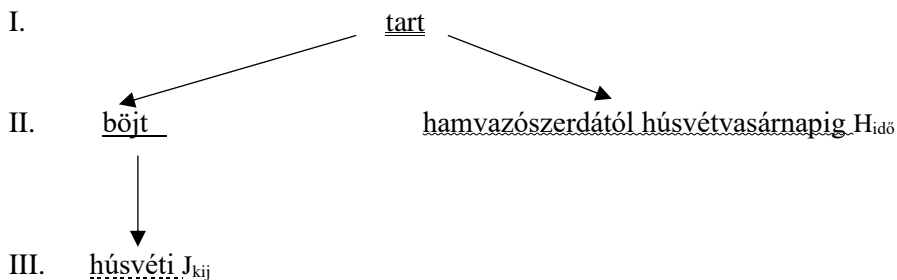
A sajtószövegben az egyszerű mondatokban található tartalmas szavak száma 124 darab, az összes mondatalkotó kifejezésé pedig 146 darab, így a telítettség = $124 : 146 = 0,85$. Az összetett mondatokban (alá-, és mellérendelőkben egyaránt)

a tartalmas szavak száma 172 darab, míg az összes előforduló kifejezés mennyisége 231 darab, vagyis a telítettség = $172 : 231 = 0,74$. A többszörösen összetett mondatoknál a tartalmas szavak közé 242 darab sorolandó, az összes fogalmi jelentésű szó közé pedig 329 darab. Ebből következik, hogy a telítettség = $242 : 329 = 0,74$. Észrevehető, hogy a sajtószövegben együttesen nézve az egyszerű mondatok a legtelítettebbek, melyek mellett az összetett és többszörösen összetett mondatok megegyező arányban telítettek.

a, „A húsvéti_{kij} böjt hamvazószerdától húsvétvasárnapig_{idő} tart.”

A példaként hozott mondat öt darab tartalmas szóból épül fel, amely mellett még elhelyezkedik egy határozott névelő is (*a*). A telítettség ebben az esetben a következőképpen alakul: $5 : 6 = 0,83$; vagyis a mondat 83%-ban telített. A szemléltetés egyszerű mondat, amely három szerkezeti szinten helyezkedik el. Az első szinten az egyszerű állítmány kap helyet (*tart*). Ennek van alárendelve a predikatív szerkezet másik tagja, az egyszerű és határozott alany (*böjt*), amelyhez tartozik egy kijelölő jelzői szabad bővítmény a harmadik szinten (*húsvéti*). Az állítmányhoz kapcsolódik még egy kettős időhatározó is (*hamvazószerdától* *húsvétvasárnapig*).

A mondat tagolt, és egy predikatív szerkezetet tartalmaz. Az állítmány kötelező vonzatai mellett szabad bővítményeket is magában foglal, így bővített is egyben. Mindezek mellett nem keletkezik benne hiány, tehát teljesnek minősül.

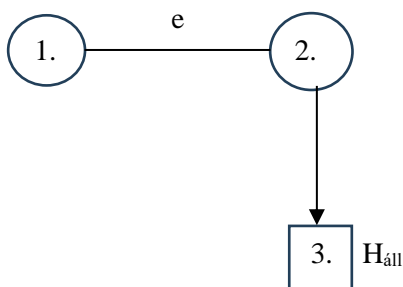

4.2.2. A szépirodalmi szöveg telítettsége

A novellában az egyszerű mondatokat alkotó tartalmas szavak száma 169 darab, míg az összes kifejezése 201 darab, így a telítettség = $169 : 201 = 0,84$. Az összetett mondatokban a tartalmas szavak száma 215 darab, a mondatokat alkotó kifejezéseké pedig 272 darab, azaz a telítettség = $215 : 272 = 0,79$. A többszörösen összetett mondatoknál a tartalmas szavak közé 345 darab sorolandó, az összes fogalmi jelentésű szó közé pedig 442 darab. Ebből következik, hogy a telítettség = $345 : 442 = 0,78$. A szépirodalmi szövegben (csakúgy, mint a sajtószövegben) szintén az egyszerű mondatok együttese a legtelítettebb, s az összetett mondatok csoportjai nagyon közeli arányban telítettek, köztük mindössze 0,1 az eltérés.

b, „¹Széles tenyerét homlokára tapasztja,² s ügy tesz,³ mintha gondolatokba mélyedne.”

A példa hét darab tartalmas kifejezésből, és három darab kötőszóból (*s*, *ügy*, *mintha*) szerveződik. A telítettség ennek jegyében $7 : 10 = 0,7$; azaz a mondat 70%-ban telített. A mondat többszörösen összetett mondatnak minősül. A tagmondatok egymáshoz fűzött viszonyában megjelenik mind alárendelő, mind mellérendelő kapcsolat egyaránt. Alanyuk közös, E/1. személyű személyes névmás (ő), aki a szöveg ezen részében a bírósági elnököt jeleníti meg. Az első és a második tagmondat egymással mellérendelő viszonyban, melynek típusa egyszerű kapcsolatos. Ezt az őket összekapcsoló *s* kötőszó fejezi ki. A második tagmondat magában foglal egy utalószót (*ügy*), és maga alá rendeli a harmadik tagmondatot. Az alárendelés típusa az utalószó mondatrészi szerepének jegyében állapítható-rozói.

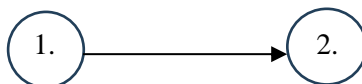

4.2.3. A tudományos szöveg telítettsége

A tudományos szövegben az egyszerű mondatokban található tartalmas szavak száma 180 darab, az összes kifejezésé pedig 218 darab. Ebből következik, hogy a telítettség itt $= 180 : 218 = 0,83$. Az összetett mondatokban a tartalmas szavak száma 238 darab, míg az összes előforduló kifejezés mennyisége 305 darab, vagyis a telítettség $= 238 : 305 = 0,78$. A többszörösen összetett mondatoknál a tartalmas szavak közé 168 darab sorolandó, az összes fogalmi jelentésű szó közé pedig 216 darab, tehát a telítettség aránya $= 168 : 216 = 0,78$. Az adatok alapján ennél a szövegtípusnál is a szövegalkotó egyszerű mondatok telítettsége a legnagyobb arányú, ezáltal kijelenthető, hogy mindhárom textus esetében az egyszerű mondatok a legtelítettebbek. A másik két mondat szerkezeti típus (ahogy a sajtószöveg esetében is) azonos telítettségi arányról tanúskodik.

c, „¹Az elmúlt időszakban folytatódott a csúcspdöngetés,² így az egymással versengő különféle technológiák közül többet is sikerült magasabb szintre emelni. ”

A mondat 14 darab tartalmas szót foglal magába, emellett három darab határozott névelőt (*az, az, a*) és két darab kötőszót (*így, is*) tartalmaz. A tartalmas szavak számát elosztva az összes mondatban fellelhetővel meg is kapható a telítettség. $14 : 19 = 0,74$; tehát az idézet 74%-ban telített. A mondat összetettnek minősül, hiszen két tagmondatból áll. A tagmondatok egymással mellérendelő viszonyban állnak, és ok-okozati összefüggés által szerveződnek. Az első tagmondat tartalmazza az okot (a csúcspdöngetés folytatódása), a második pedig az okozatot (a technológiák magasabb szintre emelése). A mellérendelés típusa következtető. A következményt az első tagmondatához az *így* kötőszó kapcsolja hozzá.

4.2.4. Általános észrevétel a szövegek telítettségi mutatója kapcsán

Természetesen nem mindegyik szövegalkotó mondat olyan mértékben telített mint a fenti példák. A telítettség ugyanakkor nem határozható meg egyöntetűen mondat szerkezeti sajátosságok alapján. Minden esetben attól függ, hogy az adott mondatok vagy szövegek miféle arányban tartalmaznak kötőszavakat és névelőket. Minél magasabb ezen nyelvi elemek száma, annál kevésbé lesz telített egy-egy mondat. Az azonban, hogy meghaladja egy mondatban a tartalmasnak nem minősíthető nyelvi elemek száma az összes kifejezést, teljességgel lehetetlen, hiszen értelmes mondanivaló így nem jönne létre.

A kijelentés alátámasztására néhány, a szövegekben megtalálható mondatot hozok fel példaként.

d, „¹ A húsvét nemcsak a kereszténység, ² hanem egyben a tavasz legnagyobb gasztronómiai ünnepe is.”

Az első példa hét darab tartalmas szóból, három darab *a* határozott névelőből és szintén három darab kötőszóból (*nemcsak*, *hanem*, *is*) építkezik. A telítettség képletével számolva $7 : 13 = 0,54$; vagyis a mondat 54%-ban telített.

e, „¹ A kegyetlen fej helyeslést bólint a túlvilági hangnak, ² a nagy, kövér kéz pedig a csengettyűt rázza meg a törvényszolgának.”

A második példa tizenhárom darab tartalmas szóból, négy darab *a* határozott névelőből és egy darab kötőszóból (*pedig*) építkezik. A telítettség képletével számolva $13 : 19 = 0,68$; vagyis a mondat 68%-ban telített.

4.3. A szinteződés eredményei

4.3.1. A mondategységen belüli viszonyok

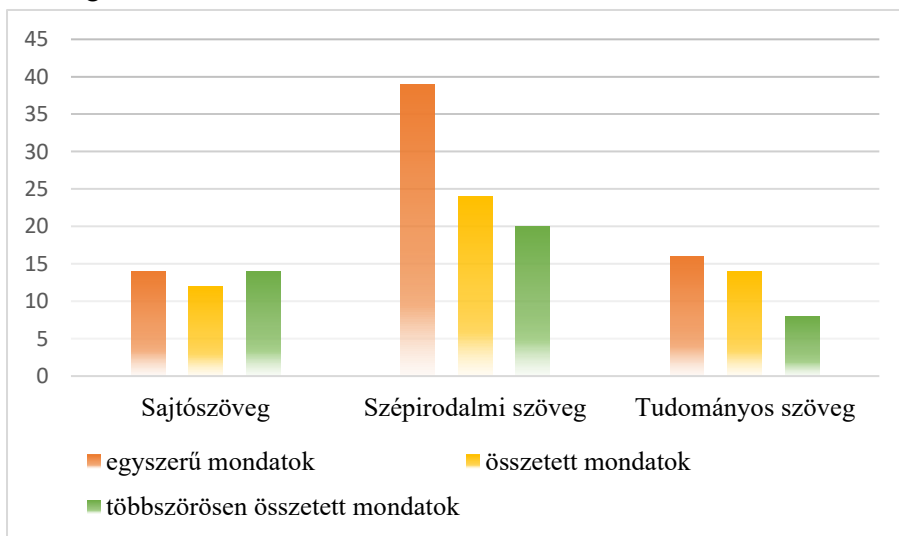
A szakirodalom szerint ugyanazon mondatban fellelhető két tagmondatnak az egymáshoz való viszonya háromféle lehet: grammatikai, logikai és közömbös. A grammatikai viszony a tagmondatok egymástól való mondatrészi függését jelenti, amelynek legfőbb jellemzője a két rész kapcsolatában megfigyelhető

alá-főlé rendeltsége. A logikai viszony a mondategységek grammatikai függetlenségét tételezi fel, de egy harmadik taggal szemben azonban grammatikai azonosítást. A két tag viszonya ez esetben mellérendelő viszonyt alakít ki. A közbős viszony a szereplők grammatikai és logikai függetlenségét is magában hordozza (DEME 1971: 46).

Viszonyokat két különböző szinten találhatunk. Egyrészt a mondat szintjén, ahol a nem kötelező mondatrészek (jelzők, határozók) az állítmányhoz kapcsolódnak. Másrészt ezalatt, a mondatrészek belügyeinek szintjén, ahol az alárendelt szerkezettagok csak egy darab mondatrészhez tartoznak. Ebből a szempontból ezek az adott mondatrésznek a részei és nem a mondatnak. A mondat szerkezetének tagjai közül az állítmány az egyetlen, amely csak a mondat szintjén fordulhat elő, ezáltal főlérendelt szerepet tölt be. A többi tag mindig alárendelt szerepet tölt be a mondategészen belül. Az alany, a határozó és a tárgy két szinten is megjelenhet. Lehet szabad mondatrész, és lehet szerkezettag is, azaz egy mondatrész része. A jelző azonban csak egy szinten tartózkodhat, csak szerkezettagja lehet egy másik mondatrésznek (DEME 1971: 52–53).

4.3.2. A szövegek szinteződése

A három elemzett szövegben a mondat típusok arányainak eloszlását a következő diagramok szemléltetik.

1. ábra: A szövegekben fellelhető mondatok típusainak eloszlása

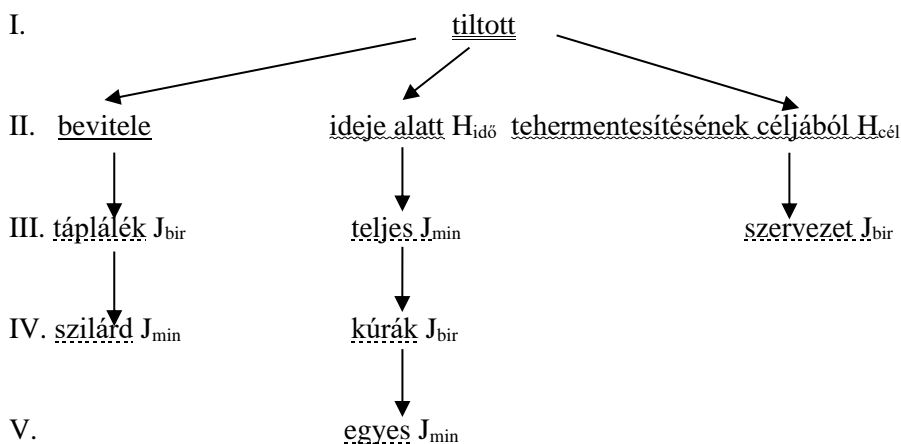
Forrás: saját szerkesztés

Ahogy a diagramokon is látható mindhárom szövegben egyöntetűen az egyszerű mondatok túlsúlya a mérvadó. Ezt követi majdnem mindegyik esetben az összetett mondatok aránya, majd a többszörösen összetett mondatoké, amelyekből a legkevesebb fordul elő a textusokban. Kivételnek tekinthető a sajtószöveg, ugyanis abban az egyszerű mondatok és a többszörösen összetett mondatok száma megegyező (14 darab). A novelláról is beszédes adatokat jelenít meg a diagram, hiszen markánsan látszik, hogy a három szöveg közül az írásban kiemelkedően magas az egyszerű mondatok aránya. Emellett a legnagyobb mennyiségű összetett mondattal is ez a szövegtípus rendelkezik, míg a legkevesebb a sajtószöveg. A többszörösen összetett mondatokat vizsgálva ismét a szépirodalmi szöveg vezet toronymagasan, ezáltal kijelenthető, hogy ez a textus foglal magába a legtöbbet mindhárom mondattípusból. A legkevesebb számú többszörösen összetett mondattal pedig a tudományos szöveg rendelkezik.

A szinteződés megértéséhez és szemléltetéséhez elengedhetetlen a mondatok elemzése, sőt annál is inkább azok ágrajzos ábrázolása. A továbbiakban konkrét szövegbeli példákon keresztül mutatom be a szinteződés jellemzőit. Mivel a szinteződés leginkább az egyszerű mondatok ágrajzos ábrázolásában jeleníthető meg, így első körben mindegyik írásból ilyen mondattípusokat jellemez. Ezáltal lehetőség nyílik az ábrázolások összehasonlítására is. Ezt követően elemzek egy összetett mondatot is az eltérések szemléltetése végett. Az első mondat a sajtószövegben olvasható:

a, „Egyes_{min} kúrák_{bir} teljes_{min} ideje alatt_{idő} tiltott a szilárd_{min} táplálék_{bir} bevitel
a szervezet_{bir} tehermentesítésének céljából_{cél}.”

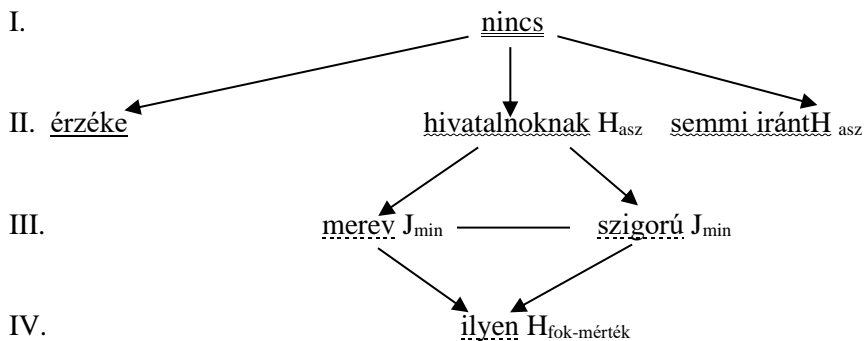
Ágrajzos ábrázolása a következőképpen néz ki.

A példa tehát egy egyszerű mondat, mely kilenc darab alárendelő szintagmát tartalmaz. Az alárendelések (az állítmány kivételével) négy szinten helyezkednek el. Az első szinten, és egyben a mondat szintjén található az állítmány (*tiltott*) fölrendelt tagként. A többi kötelező vonzat és szabad bővítmény mind az állítmány alatti szerkezeti szinteken jelenik meg. A második szinten az alany (*bevittele*), egy összekapcsolt időhatározó (*ideje alatt*) és egy összekapcsolt célhatározó (*tehermentesítésének céljából*) kap helyet. Ezen mondatrészek mindegyike kivétel nélkül az állítmányhoz tartozik, így ezek a szintagmák is a mondat szintjének szerves részei. A mondat nagy számban bővelkedik jelzőkben, összesen hat darabot foglal magába. A jelzők minden esetben csak szerkezettagok lehetnek, tehát a mondat belügyeinek szintjén helyezkednek el. Ugyanakkor, csak egyetlen mondatrészhez tartozhatnak, de nem feltétlen ugyanahhoz. Az is előfordulhat azonban, hogy egy-egy szintagmához több jelző is kapcsolódik. A példa esetében a jelzők mindegyike más-más mondatrésznek az alárendelt tagja. A mondat szerkesztése (átvitt értelemben) nagy tudatosságra enged következtetni, ugyanis a jelzők aránya szabályosan eloszlik, három-három darab birtokos-, illetve mennyiségjelző tekintetében. A birtokos jelzők a következő mondatrészekhez tartoznak: egy az alanyhoz (*táplálék*), egy az összekapcsolt célhatározóhoz (*szervezet*), és egy darab az állítmánynak már alárendelt minőségjelzőhöz (*teljes*). A minőségjelzők pedig az alábbi szintagmák alárendeltjei: kettő két birtokos jelzőé (*táplálék-szilárd* és *kurák-egyes*), és egy az összekapcsolt időhatározóé (*teljes*). A második mondat a szépirodalmi szövegben olvasható:

b, „Az ilyen_{fok-mérték} merev_{J_{min}} szigorú_{J_{min}} hivatalnoknak_{bir} nincs érzéke semmi iránt_{áll.}.”

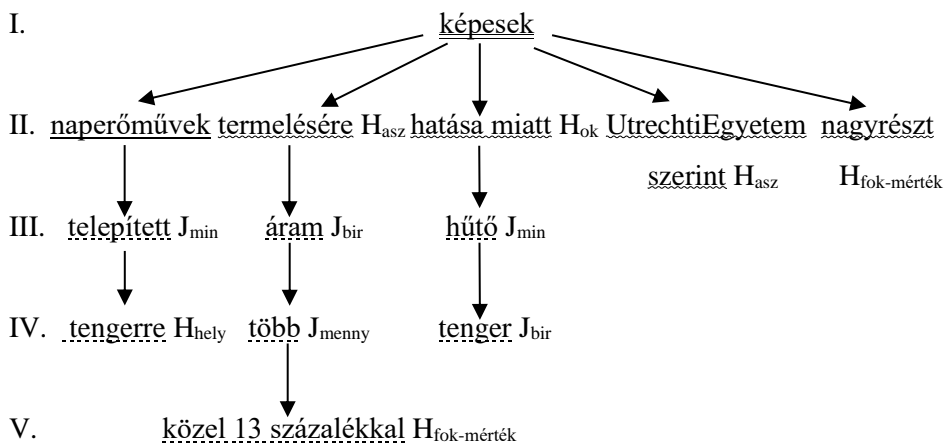
Ágrajzos ábrázolása a következőképpen néz ki.

A példa ismét egy egyszerű mondat, amely hat darab alárendelő szintagmát tartalmaz. Az alárendelések (az állítmány kivételével) három szinten helyezkednek el. Az első szinten, és egyben a mondat szintjén található az állítmány (*nincs*) főrendelt tagként. A második szinten az alany (*érzéke*), és két darab aszimentikus határozó (*hivatalnoknak*, *semmi iránt*) kap helyet. Az állítmány mellett ez utóbbi mondatrészek is a mondat szintjén helyezkednek el, mivel közvetlenül a mondat központi magjához tartoznak. A további szerkezeti szinteken már a szabad bővítmények (ebben az esetben jelzők és egy határozó) jelennek meg. A jelzőket a mondat belügyeinek szintjéhez soroljuk. A példamondat esetében a jelzők azonos mondatrészekhez kapcsolódnak. Két darab minőségjelzőt foglal ez magába (*merev*, *szigorú*), amelyek az aszimentikus határozónak (*hivatalnoknak*) az alárendelt tagjai. Az egy szinten elhelyezkedő minőségjelzők egymással mellérendelő viszonyt alakítanak ki. Egy fok- mértékhatározó (*ilyen*) is található a mondatban, amely az előbbi jelzők mindegyikéhez hozzátartozik. Ennek jegyében ez a határozószó is már szerkezettagként funkcionál. A határozószó szófajával (mutató névmás) történik az utalás arra, hogy a hivatalnok eléggé merev és szigorú személyiség. A harmadik mondat a tudományos szövegben olvasható:

c, „Az Utrechti Egyetem szerint_{asz} a tengerre_{hely} telepített_{min} naperóművek közel 13 százalékkal_{f-m} több_{me} áram_{bir} termelésére_{asz} képesek, nagyrészt_{f-m} a tenger_{bir} hűtő_{min} hatása miatt_{ok}.”

Az idézet ágrajzos ábrázolása a következőképpen néz ki.

A harmadik példa is egy egyszerű mondat, azaz egy mondategységből álló mondategész. Az idézetben tizenkettő darab alárendelő szintagma található. Az alárendelések (az állítmány kivételével) négy szinten helyezkednek el. Az első szinten, és egyben a mondat szintjén található az állítmány (*képesek*) fölérrendelt tagként. Az ágrajz következő fokán közvetlenül az állítmányhoz kapcsolódó tagok vannak. Egy alany (*naperóművek*), két aszimentikus határozó (*termelésére*, *Utrechti Egyetem szerint*), egy okhatározó (*hatása miatt*), és egy fok-mértékhatározó (*nagyrészt*), amelyek szintén a mondat szintjének szerves részei. A kötelező vonzatok mellett a mondat jelentős számban bővelkedik szabad bővítményekkel is. Ezek további másik három szinten oszlanak el, és vegyesen tartalmaznak határozókat és jelzőket egyaránt. Ugyanakkor az itt elhelyezkedő mondatrészek már nem a mondat szintjéhez tartoznak, hanem szerkezettagoknak minősülnek. A harmadik szinten három darab jelző helyezkedik el. Az alanynak alárendelve egy minőségjelző (*telepített*), a *termelésére* aszemantikus határozónak alárendelve egy birtokos jelző (*áram*), és az okhatározónak (*hatása miatt*) alárendelve ismét egy minőségjelző (*hűtő*). Az ágrajz negyedik fokán ismét a jelzők állnak többségben, melyek kiegészülnek egy helyhatározóval (*tengerre*) is. A határozó a *telepített* minőségjelzői szerepben álló nyelvi elemnek az alárendeltje. A két jelző pedig külön mondatrészekhez kapcsolódik. A mennyiségjelző (*több*) a fölötte álló birtokos jelzőhöz (*áram*), míg a birtokos jelző (*tenger*) egy minőségjelzőhöz (*hűtő*). Van még a mondatnak egy ötödik szintje is, ahol mindössze egy szintagma található. Ez egy fok-mértékhatározó (*közel 13 százalékkal*), amely kifejezi, hogy a naperóművek milyen mértékben képesek több áram termelésére.

4.3.2. A szinteződést szemléltető elemzések összegzése

A szövegekből kiragadott példamondatok mindegyike egyszerű mondat. Szerkesztettségüket nézve tagoltak, teljeseek és bővítettek egyaránt. Megfigyelhető, hogy az ilyen jellemzőkkel rendelkező egyszerű mondatok szerkezeti egységei legalább három (és annál több) szinten helyezkednek el. Ez könnyedén magyarázható. Egyrészt, egy mondat tagoltsága már egyből két szintet tételez fel, hiszen az alany mindig az állítmánynak alárendelve ábrázolható. Másrészt, a teljes mondatok az állítmányhoz tartozó kötelező vonzatokat is magukban hordozzák, így az előző kijelentéssel párhuzamban ez is legalább két szintre utal. Ugyanakkor, a bővített mondatok arra engednek következtetni, hogy bennük a szabad bővítmények száma jelentős. Ez lehet alany, határozó, tárgy és jelző egyaránt. A lényeg, hogy szerkezettagokként funkcionáljanak, azaz bizonyos mondatrészek részei legyenek. Az itt összefoglalt három érv kivétel nélkül megjelenik a mondatokban,

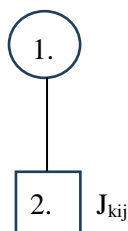
ez az oka annak, hogy az ágrajzos ábrázolásban több szerkezeti szint jelenik meg. Pontosabban az első és a harmadik példa során öt, amíg a másodikonál négy szint szervezi a mondatokat. A három példa esetében kettőnél (sajtószöveg és tudományos szöveg) a jelzők, míg egy esetben a határozók vannak túlsúlyban. A legtöbb alárendeltséggel (12 darab) a tudományos szöveg egyszerű mondata, míg a legkevesebb (6 darab) a novella példája rendelkezik.

4.3.3. Egy összetett mondat szinteződése

A különbségek bemutatása végett egy összetett mondat szinteződését is megvizsgálom. Az összetett mondatok ugyanúgy elemezhetőek mint az egyszerű mondatok, mindössze tartalmaznak utaló- vagy kötőszavakat (esetleg mindkettőt), ezáltal két tagmondatra tagolnak egy mondategészt. Az ilyen mondatok lehetnek mellérendelőek és alárendelőek. Előbbi, ha egy mellérendelő kötőszó osztja ketté a mondatot, és utóbbi, ha a mondat utalósót is tartalmaz. A választás most egy alárendelő összetett mondatra esett, amely a tudományos szövegből származik. Az indok annyi, hogy az alárendelés ábrázolása látványosabb mint a mellérendelésé, hiszen ez utóbbit egy szinten, egymás mellett ábrázolunk, jelölve a két tagmondat közti viszonyt.

d, „¹Az úszó napelemes rendszerek 2030 körül érhetik el azt az érettségi és költség szintet,² amely mellett már érdemben hozzájárulhatnak akár a kevésbé napsütéses Északi-tenger megújuló energia-termeléséhez is.”

Az alárendelő összetett mondat ágrajzos ábrázolása az alábbi.

A példa elemzése során két szint fedezhető fel. Az elsőn azon tagmondat száma, amely a főmondatnak minősül. A másodikon a mellékmondat és az alárendelés típusának a jelölése. A főmondat ebben az esetben az első tagmondat,

hiszen ez foglalja magában az *azt* utalószót. A mellékmondat így a második tagmondat lesz, amely az utalószó mondatrészi szerepe jegyében kijelölő jelzői alárendeléssel kapcsolódik a főmondatához.

Ezzel az egyetlen ellenpélda bemutatásával az volt a célom, hogy láttassam és igazoljam egy korábbi kijelentésem, miszerint a szinteződés vizsgálata leginkább az egyszerű mondatok elemzése során teljeseedik ki. Az összetett mondatok ábrázolásuk során sosem haladják meg a kettőnél több szerkezeti szintet, kivéve a többszörösen összetett mondatok esetében, ám ezek a következő fejezetben lesznek hangsúlyosak. „Az összetett mondatban tehát a szinteződés új alapokra helyeződik: a mellékmondat helyzetét nem az szabja meg, hogy a főmondatban milyen mélységi szinten helyezkedne el, hanem hogy milyen szinten áll a tagmondatok hierarchikus rendjében” (DEME 1971: 77).

4.4. A tömbösödés mutatói

A szövegek tömbösödésének vizsgálata során két mutató jegyei vehetőek szemügyre: a tagoltságé és a zsúfoltságé. A tagoltság során azt kell feltérképezni, hogy egy mondat egészen belül hány tömb helyezkedik el. A zsúfoltság során pedig az egy tömbre eső tagmondatok száma a központi.

Kijelenthető tény, hogy az egyszerű mondat mindig egyetlen tömböt alkot. Az egyetlen tömbjében egy mondat egység kap helyet. Az egyszerű mondatban tehát tömbösödés nem figyelhető meg. A kéttagú összetett mondat is főként egyetlen tömbbel jellemezhető, ezért benne a tömbösödés az egyszerű mondatához hasonlóan világos, nem szolgáltat döntő eredményt. A kijelentések mentén értelmét nyeri az, hogy a tömbösödés számottevő vizsgálatára a többszörösen összetett mondatok (kettőnél több tagmondatból álló mondatok) képesek valós anyagot nyújtani (DEME 1971: 222).

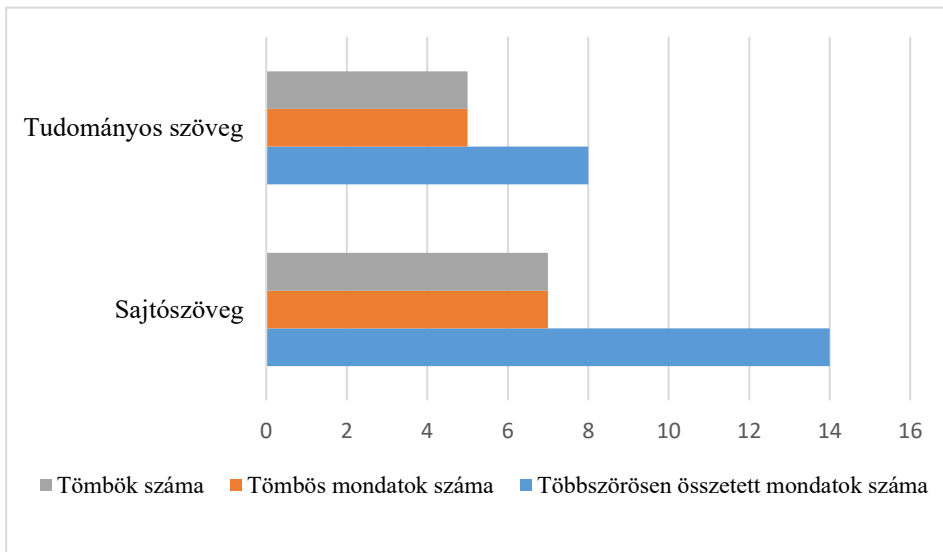
A következő két kisebb fejezet középpontjában tehát a szövegekben fellelhető többszörösen összetett mondatok kapnak helyet. Az előző egységekben tudatos volt ezen mondat típusok minimális szemléltetése, hiszen bennük vizsgálható erőteljesen a tagoltság és a zsúfoltság kérdése.

4.4.1. A szövegekben jelenlévő tömbösödés

A mutatók meghatározásához először a mondatokon belüli tömböket kell kijelölni. A tömbösödés azonban csak a tisztán mellérendelő összetett mondatok esetében figyelhető meg, amelyekben egymást követi több mellérendelés, és ezek közül valamelyek szorosabban is kapcsolódnak egymáshoz. A szövegek mindegyike tartalmaz többszörösen összetett mondatokat, és nem is egy vagy két darabot, hanem a legkevesebb esetben is nyolcat. A többszörösen összetett mondatok darabszáma azonban nem tételezi fel a tömbösödés jelenségét, hiszen nem feltétlen mellérendelő minden kettőnél több tagmondatból álló mondategész. Ezt jól alátámasztják a szövegekben található példák is. Az előző mutató tárgyalása során már kiderült, hogy a legtöbb számú (pontosan 20) többszörösen összetett mondattal a novella, a legkevesebbel (8 darab) a tudományos szöveg építkezik, míg a sajtószövegben a kettő közötti érték (14 darab) található.

Visszakanyarodva a tömbösödéshez, a korábbi kijelentés erőteljesen megmutatkozik mindhárom textus esetében. A sajtószövegben tömbösödés mindössze hét darab mondatban figyelhető meg, ez pedig az összesnek pontosan a fele. A tudományos szövegben öt darab mondategészben jelentkezik a tömbösödés, amely már több mint az összes rendelkezésre álló mennyiségnek a fele. A legszélsőségesebb adatokkal a szépirodalmi szöveg szolgál, hiszen hiába ebben található meg a legtöbb többszörösen összetett mondat, mindössze kettő darab mondategésze tekinthető mellérendelőnek, azonban ezekben sem érhető tetten a tömbösödés. Mindkét mondat egy állapotot vázol fel: egyik esetben az időjárásról tett megállapításként, másszor egy konkrét bírósági szituációról, így hiába főként kapcsolatos a viszony a tagmondatokban, ha azok nem tudnak egymással tömböt alkotni. Ebből valószínűsíthető, hogy a többszörösen összetett mondatok nagy többségének tagmondatai hierarchikus viszonyban állnak egymással a szövegben. A tények fényében ezért a későbbiekben közlendő megállapítások és elemzések csak a másik két szövegtípusra vonatkoznak. Mindenekelőtt a szövegesen leírt arányokat a következő diagramok szemléltetik.

2.ábra: A többszörösen összetett mondatokon belüli tömbök előfordulása

Forrás: saját szerkesztés

Az a tény, hogy a szövegeken belül hány darab mondatban van jelen tömbösödés már tisztázásra került. Az azonban, hogy a tömbös mondatok valójában hány tagmondatból építkeznek és az, hogy a mondategységek milyen viszonytal kapcsolódnak egymáshoz most kerül összegzésre.

A sajtószöveg hét darab tömbös mondata között találhatóak három és öt mondategységből szerveződők egyaránt. Előbbi túlnyomó többséggel hat esetben fordul elő, míg az utóbbi csak egyetlen egyszer. A tagmondatok száma összesen tizenhatféle mellérendelő viszonyra utal. Az adathalmaz egészében találhatóak kapcsolatos, ellentétes, következtető és magyarázó mellérendelések is, azonban a választó viszony nem jelenik meg a textus esetében. Kapcsolatos mellérendelői tagmondatokra hét esetben, egymással ellentétes viszonyban állókra négy esetben, következő kapcsolódásra három esetben, és magyarázó mellérendelésre két esetben van példa.

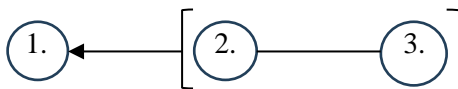
A tudományos szöveg öt darab tömbös mondatának mindegyike három tagmondatot foglal magába. Ez a szerveződés a mondatokon belül összesen tízféle viszony meglétét hordozza magában. A sajtószöveghez hasonlóan ezen textus esetében is szép számmal vannak jelen a különféle mellérendelések. A másik két

szöveggel párhuzamban pedig itt is a kapcsolatos mellérendelések vezetnek toronymagasan, melyek száma hat darab. Emellett kétszer fordul elő következtető, illetve egyszer választó és ellentétes viszony egyaránt.

Megfigyelhető, hogy mindegyik irományban a három mondategységből szerveződő mondatrészek alkotnak túlsúlyt, amelyek egyébként a többszörösen összetett mondatoknak az alapját képezik. Ugyanakkor legtöbbször (tizenháromszor) a tagmondatok egymáshoz kapcsolatos mellérendeléssel fűződnek. Őket követik az ellentétes viszonyban álló mondategységek ötszöri előfordulásukkal, és fej fej mellett a következtető típusú mellérendelések szintén öt esetben. A textusokban tehát ez a három fajta mellérendelés a számottevő. A diagram jól szemlélteti a mondatokban megjelenő tömbök számát is, amelyek megegyeznek azon mondatrészek számával, amelyekben tömbösödés jelentkezik. Erre választ a három tagmondatos szerveződések és a kapcsolatos mellérendelések nyújtanak. Mindegyik mondatban tehát van két mondategység, amelyek egymással szorosabb kapcsolatban állnak, ezáltal tömböt alkotnak.

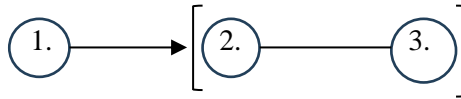
A következőkben a szövegekből kiragadott konkrét példákon keresztül mutatom be a tömbösödés mikéntjét. Elsőként a sajtószövegből idézek.

a, „¹A nagybőjt többek között vallási és egészségi okok végett alakult ki,²
egyrészt önfegyelemre és lemondásra tanít,³ másrészt szervezetünk gyógyítá-
sában is fontos szerepet játszik.”

A példa egy három tagmondatból álló többszörösen összetett mondat. A második és a harmadik tagmondat egyszerű kapcsolatos mellérendeléssel fűződik össze, tömböt alkotnak egymással, hiszen együttesen megmagyarázzák az első tagmondat értelmét. Vagyis, az első tagmondat azon kijelentésére, hogy miért alakult ki a nagybőjt a másik két mondategységben kapunk választ. A második példa a tudományos szövegből származik.

b, „¹A létrejövő kontaktusrács vékonyabb,² így a felvezetőből kisebb felületet takar ki a napfény elől,³ ráadásul ezáltal a költséges ezüstből mintegy 20
százalékkal kevesebbet kell felhasználni.”

Az idézet ismét egy három tagmondatból álló többszörösen összetett mondat. Az előzőhöz hasonlóan a mondategységek egymással mellérendelő viszonyt alakítanak ki. A második és a harmadik tagmondat egymással fokozó kapcsolatos mellérendelésben áll, tömböt alkotnak, és magyarázatot nyújtanak az első tagmondatra. Azaz, bővebben kifejtik azt a tényt, hogy miért is hasznos a kontaktusrácsok vékonysága.

4.4.2. A zsúfoltság és tagoltság kérdése

Az, hogy mit is foglal magába a tagoltság és a zsúfoltság mutatója már a korábbi fejezetekben tisztázásra került. Nemrégiben a tömbösödés fogalma és annak számszerű adatai, illetve arányai is be lettek mutatva. Ezen egységben nincs más dolgom, mint a korábban már felvázolt elméleti keretet itt is konkrét eredményekkel szemléltetni.

Fontos hangsúlyozni, hogy a tagoltság és zsúfoltság mutatóinak megvizsgálásához tömbökre van szükség, a tömbökhöz pedig tisztán mellérendelő viszonyal szerveződő többszörösen összetett mondatokra. Tehát a későbbiek során feltűntetendő adatok csak is kizárólag ezen szűk körű mondathalmazokra vonatkoznak, és nem a teljes szöveget alkotókra. A könnyed érthetőségért az adatok a sajtószöveg 14 darab többszörösen összetett mondata közül csak 8 darabra, míg a tudományos szöveg 8 darab többszörösen összetett mondata közül csak 5 darabra korlátozódnak.

A zsúfoltság eredményei

A zsúfoltság során arra a kérdésre lehet választ kapni, hogy egy tömb átlagosan hány tagmondatból építkezik. A sajtószöveghez a vizsgálat ezen fázisában 8 mondategész tartozik, amelyben összesen $3 \times 8 = 24$ mondategység van. A kiemelt három tagmondatból álló összetett mondatok közül két esetben beszélhetünk két tömbről, és hat esetben pedig egy tömbről a mondatokon belül. A mondategységek számát elosztva tehát az összes tömb számával a következő eredmény születik:

$$\frac{3 \times 8}{2 \times 2 + 6 \times 1} = \frac{24}{10} = 2,4.$$

Mindez azt jelenti, hogy a vizsgált mondathalmazban a tömbök zsúfoltsága 2,4; azaz egy-egy tömbre átlagban 2,4 tagmondat esik.

A tudományos szövegben 5 mondategészben figyelhető meg tömbösödés, amelyben ennek fényében $3 \times 5 = 15$ mondategység található. A három tagmondatból építkező mondatok mindegyikében csak egyetlen tömb található, így a zsúfoltság mutatója:

$$\frac{3 \times 5}{5 \times 1} = \frac{15}{5} = 3.$$

A számítás elvégzése után a textus esetében tehát a tömbök átlagos zsúfoltsági mutatója 3, vagyis egy tömbre átlagban 3 tagmondat esik.

A tagoltság eredményei

A tagoltság alatt azt lehet megvizsgálni, hogy átlagban hány tömb van egy mondategészben. Ehhez az összes tömb számát el kell osztani az összes mondategészével. A zsúfoltság kiszámítása után ezen számítás során már egyszerűbb a feladat, hiszen az elosztandó adatok rendelkezésre állnak. A sajtószöveg esetében a tagoltság a következőképpen alakul:

$$\frac{\text{összes tömb száma}}{\text{összes mondategész száma}} = \frac{10}{8} = 1,25.$$

Az eredmény alapján a tagoltság átlagosan 1,25 tömböt feltételez mondategészenként a sajtószövegben.

A tudományos szöveg esetében a tagoltság az alábbi:

$$\frac{\text{összes tömb száma}}{\text{összes mondategész száma}} = \frac{5}{5} = 1.$$

Mivel a mondategészek száma megegyezik a bennük található tömbök számával, így a tagoltság átlagosan 1 tömböt feltételez mondategészenként a tudományos szövegben.

5. A szövegek szóhasználata és stílusrétege

A dolgozatom utolsó fejezetében a három szöveg nyelvi stílusának vizsgálata tölti be a középponti szerepet. Azt mutatom be, hogy magára a stílusra jellemző jegyeket milyen mértékben hordoznak magukban a textusok. Sokszor összetévesztik a nyelvi stílust a nyelvi normával, és fordítva, ám ezek a fogalmak közel sem ugyanazt foglalják magukba, ezért elmaradhatatlan először a tisztázásuk.

Minden közösségben létezik egy bizonyos, rájuk jellemző nyelvhasználat, mind a hétköznapiakra, mind pedig az irodalmi írásmódra nézve. Ez utóbbi az előbbinél a szigorúbb szabályokban, a mondatszerkesztések és a szövegszervező elvek igényesebben kiválasztott és alkalmazott stílusmódjában különbözik főként (HUSZÁR 1975: 240). Ez a tény a legtöbbször számára nem idegen jelenség, hiszen a beszédünket megfigyelve észrevehető, hogy szituációtól és alkalomtól függően másképp kommunikálunk embertársainkkal. A norma viszont nemcsak az emberi csoportok különféle kommunikációs és nyelvhasználati módozatait³ foglalja magába, hanem egyfajta szabályrendszerként jelent, amelynek a használata biztosítja azt, hogy az üzenetünk eljusson a címzetthez, sőt mi több, hogy meg is értsék egymást a beszélő felek. Az irodalmi írásmódról tett megállapítás sem hordoz magában merően újdonságot, hiszen az irodalmi kánonba bekerült lírai, epikai és drámai műfajú szövegek lényegesen más eszközhasználattal épülnek fel.

A nyelvi stílust gyakran használják szinonimaként a nyelvi réteg, a nyelvhasználat és a stílusrétegek fogalmával. Mindennek háttérben valószínűleg a stílus definíciójának a sokféle értelmezési lehetősége áll. TOLCSVAI NAGY GÁBOR egyetemi tanár is számos tanulmányában ír a nyelvi stílus kérdésköréről. Az ő meghatározásában a fogalom egy olyan komponens, amely hozzásegíti a nyelvi elemeket egy textus jelentéséhez. Minden bizonnyal mondhatjuk, hogy a stílus így minden nyelvi tevékenység organikus szervezőelve, amely nagyban formálja a közösségek szuverenitását és kultúráját egyaránt (TOLCSVAI NAGY 2015: 175). Visszakanyarodva az egység fókuszára, végső elemzési fázisként azt vizsgálom meg, hogy a különféle stílusrétegekbe tartozó szövegtípusok milyen arányban tartalmaznak a műfajukra általam jellemzőnek vélt kifejezéseket. Ezeket mennyiségileg és minőségileg is összevetem, majd a korábbi fejezetekhez hűen itt is

³ A dialektológia az a nyelvtudományi terület, amely kifejezetten a különböző nyelvjárásokkal (sajátos nyelvhasználati stílussal és hangtani változásokkal) foglalkozik.

elemzek mondatokat. Természetesen olyanokat, amelyekben fellelhető a textusokra jellemző stíláriis jegyeket magukban hordozó szavak. A dolgozatomban vizsgált és elemzett három szöveg mindegyike különböző stílusú. A tésztával történő böjtről szóló online írás sajtószöveg, a *Bede Anna tartozása* című novella szépirodalmi mű, és az új technológiájú napelemeket bemutató szöveg pedig tudományos szakcikk. A dolgozatom elején megalkotott hipotézisek közül egy erőteljesen kapcsolódik ehhez az elemzési szinthez, amely a következőképpen szól: *A nyelvi stílus mértéke szerint az egyjelentésű szavak a sajtószövegben egyszerű, a novellában az archaikus kifejezések régies, a szakcikkbén pedig az idegen kifejezések túlsúlya választékos stílust alakít ki.* Az előfeltevésre alapozva tehát a sajtószövegben a témához szorosán kapcsolódó fogalmi jelentésű szavakat; a MIK-SZÁTH-műben régies, archaikus kifejezéseket; míg a tudományos szövegben a kevesek által ismert, idegen lexémákat gyűjtöm csokorba. Hiszen ezek azok a komponensek, amelyek az írások sajátos stílusjegyeit nagyban létrehozzák és befolyásolják.

Az interakciót folytató felek egy diskurzusban úgy tudnak helytállni, hogy az adott szituációs formát és magatartási jellemzőket ismerik és megfelelően használják is. A megjelenített formákat stílusrétegnek nevezi az irodalom. Önmagában ez a fogalom tág keretet nyit meg, nincsenek éles határai. Mi több, a nyelvhasználók a stílusrétegeknek csak egy részét ismerik, azokat, amelyek a nyelvhasználatuk hálójába esnek (TOLCSVAI NAGY 1996: 5). Ha elkezdünk az írott nyelvi és beszélt nyelvi kategóriákban gondolkodni, akkor már egyből különböző stílusréteg-típusok juthatnak az eszünkbe. A munkámban csak az előző csoportba sorolhatóak be a szövegek, hiszen mindegyik textus írott formájú. Az írott nyelvi stílus kategóriáján belül is számos stílusréteg foglal helyet, amelyek közül a dolgozatban szereplők az alábbiakhoz sorolhatók: a sajtószöveg a publicisztikai, a novella a szépirodalmi, illetve a szakcikk a tudományos stílusréteghez.

Minden stílusrétegnek sajátos jellemzői vannak. Ide sorolhatjuk a szóhasználatot, a nyelvtani kifejezéseket és kapcsolóelemeket, a mondat szerkesztés és szövegszerkesztés elveit egyaránt. Azon rétegeket, amelyekhez valamelyik általam vizsgált szöveg kapcsolódik kicsit részletesebben is illik bemutatni. A publicisztikai stílus nyelve nagyban alakítója az emberek mindennapi nyelvhasználatának. A nyelvben végbemenő folytonos változások itt tetten érhetők, így ez a nyelvet tudományos vizsgáló személy számára egy kiindulási alapnak tekinthető. A befogadó számára viszont az írott cikkek a helyes nyelvhasználatot sugallják, ezért az ide sorolandó szövegek etalonként szolgálnak. Az írott sajtónak számos felelősséggel is számot kell vetnie, hiszen a produktumok által tanúbizonyosságot tesznek egyrészt a leírt tartalmak valóságálapjáról, másrészt a nyelvhelyesség megfelelő használatáról. Ezáltal nemcsak a szerző személyes szakmaiságáról kapunk

egy képet, hanem az olvasók egyéni stílusérzékét is nagyban befolyásolhatjuk (KEMÉNY 1985: 268).

A szépirodalmi stílus az egyik, vagy talán inkább a legfontosabb írott nyelvi réteg, amelynek meghatározott és kitüntetett helye van az irodalomtanításban. A diákok első osztályos koruktól egészen az érettségiig találkoznak szépirodalmi szövegekkel, amelyekben műfajtól eltérően visszatérő stiláris jegyeket fedezhetnek fel. A szépirodalmi stílus nyelve változatos és kifinomult, amely a szóhasználatban markánsan megmutatkozik. A legtöbb nyelvi eszközzel ez a réteg rendelkezik, emellett a költői képek alkalmazása is igen gyakori az ilyen szövegekben. Fontos, hogy az ide sorolandó textusok a formai jegyeik mellett árulkodnak az őket megalkotó személy jellegzetes írásmódjáról és saját egyéniségükről egyaránt. Manapság már a költők és írók alkotói világának előzetes megismeréséhez a különféle írói szótárak nagy segítséget nyújtanak (H. TÓTH 2006: 9).

Utolsóként a tudományos stílusréteg főbb jellemzőit foglalom össze. Mindenféle előzetes ismeret nélkül nem nehéz kitalálni miről is szól ez a kategória. Mindenképpen valamely tudományágból merítkeznek, és azon belül valamely műfajnak megfelelően jönnek létre szövegek. Lehetnek ezek értekezések, esszék, disszertációk, ismeretterjesztő munkák, tananyagok, de cikkek is. Az általam elemzett, Major András által írt tudományos szöveg pont ez utóbbira egy jó példa. A különböző tudományterületekben született textusokat a tudomány célja nagyban befolyásolja. Emellett erőteljesen megfigyelhető a tények és összefüggések pontos és logikus ismertetése. A világos szövegépítkezés is kivétel nélküli, melyet az ok-okozati következmények tömör bemutatása tesz lehetővé. A tudományos szövegekre nem igazán jellemző az érzelmesség kifejezése, az vagy egyáltalán nem vagy csak kis mértékben jelenik meg az írásokban. Annál inkább megfigyelhető a több mondaton át meghúzódó gondolatmenet, mely a részletes magyarázatok velejárója. Mindezek mellett talán a legjellegzetesebb és legfontosabb ismérve a tudományos igényű munkáknak, hogy számos idegen szót és szak kifejezést tartalmaznak. Ennél a rétegtípusnál a leggyakoribb, hogy a befogadó nem mindent ért meg, így bizonyos szöveghelyek megértése utánajárást igényel (LÁNCZ 2009: 58).

5.1. Konkrét adatok a szövegek kifejezőképességére nézve

A fejezet bevezetőjében már említésre került, hogy ebben az egységben mi is lesz a vizsgálódás tárgya. A szövegek mindegyikéből összegyűjtésre kerültek azok a kifejezések, amelyek a textusok meghatározott stílusrétegét erősítik. A sajtószövegből a témához szorosan kapcsolódó egyjelentésű szavak, a novellából

az archaikus és népnyelvben használt kifejezések, a szakcikkből pedig a tudományos, idegen szavak, melyek szakszavaknak is tekinthetőek. A kiemelt nyelvi elemek aránya az összes szövegalkotó kifejezéshez viszonyítva a következő százalékos eloszlást adja.

Szövegek	Kifejezések százalékos aránya
Sajtószöveg	9,1%
Szépirodalmi szöveg	5,4%
Tudományos szöveg	7,7%

4. táblázat: A nyelvi elemek százalékos eloszlása

Forrás: saját szerkesztés

Az eredmények rávilágítanak arra, hogy a legtöbb nyelvi elem ezen vizsgálódás fókuszában a sajtószövegben található meg. A legkisebb fokú arányosságot a szépirodalmi szöveg jelzi, míg a tudományos szöveg valahol a kettő között félúton húzódik meg az adatok mennyiségét tekintve. Ahogy a százalékos eloszlásokból is látszik, az adatok nem hatalmas különbségekkel térnek el egymástól, ezt a kijelentést pedig a kifejezések darabszáma is alátámasztja. Az első textus esetében ez pontosan 70 darabot, a következőnél 50 darabot, míg az utolsó írásban 60 darab szót jelent. A következő bekezdésekben kicsit mélyebben is szó lesz néhány nyelvi elemről, főként szófajtani és jelentésbeli szempontból.

Az ismeretterjesztő cikkben a kiemelt, szövegstílust erősítő szavak kivétel nélkül szófajukat tekintve főnevek. Néhány példa erre: *megtisztulás, fogyás, méregtelenítés, léböjt, szénhidrát-anyagcsere, aminosav, durumbúza, rosttartalom, bélmozgás, feltét, koplalás, saláta*. A *léböjt* szóösszetétel egész egyszerűen az ezt alkotó két elem egyenkénti, majd együttes jelentésében is világos. A *lé* a folyékony halmazállapotú táplálékot (folyadék) foglalja magában, a *böjt* pedig egy bizonyos időszakban meghatározott mennyiségű és minőségű ételmiszer fogyasztását. A *léböjt* tehát azt jelenti, hogy kizárólag folyékony táplálék bevitele engedett meg a szervezet számára. A *durumbúza* az általános ismert búzához képest jóval keményebb. Ez a jellemzője teszi alkalmassá arra, hogy a belőle készült tészták fehérjedúsabbak, ezért megszorítások nélkül fogyaszthatók. Nem csoda, hogy a *durumbúza* az olaszt tészták kedvelt alapanyaga. A nyelvi elemek túlnyomórészt ismertek a hétköznapi emberek számára, van azonban néhány ellenpélda, amelyek értelmezéséhez magyarázatra van szükség. Egyik az *aminosav*, amely fontos építőeleme a fehérjéknek. Ilyen még a *metabolikus szindróma* és a *glikémiás index* is. A *metabolikus* anyagcserével kapcsolatos tény jelent, a *szindróma* pedig valamiféle tünetegyüttest, tehát a szó egyben több egymással fennálló anyagcserezavarra utal. A *glikémiás index* a táplálékok besorolását jelenti egy

skálán, a vércukorszintre gyakorolt hatásuk alapján. Ez a számérték nagyon fontos a cukorbetegségben szenvedőkre nézve. A témához merően kapcsolódó kifejezésekben megfigyelhető az összetett szavak többsége, illetve a főneveken megmutatkozik azok *-ás/-és* képzővel való létrehozása (pl. *megtisztul*>*megtisztulás*).

A novellában már nem csak egy szófajtani kategóriába sorolhatóak be a ki gyűjtött mondattani elemek. A főnevek mellett megtalálhatóak igék, melléknevek, igenevek és határozószók is a szövegben. Néhány példa ezekre: *ködmön, ólomkarika, irón, pruszlik, szarkaláb, szorítá, elhomályosítá, kérdi, állani, lika csos, künn*. A főnevek kivételével a többi kifejezésből könnyen ki lehet következtetni, hogy mit is jelent, hiszen ezek a szavak a manapság használtaktól egy-egy hangban térnek el. Az idők során hangtani változásokon mentek keresztül, így jöttek létre, és így ismertek ma is a 21. századi ember által. A *szorítá* és *elhomályosítá* igék végén található *á* tövéghangzó az elbeszélő múlt idő jele, amely igeidő már a 20. század eleje táján kiszorult a magyar nyelvből. Az archaikus formák mai megfelelője a *szorította* és az *elhomályosította*, amelyen jelen van az általunk használt múlt idő jele: *-t/-tt*. Az igenevek csoportját legerőteljesebben az *állani* nyelvi elem képviseli, amelynek jelentése egész egyszerűen állni. A főnévi igenév képzője (*-ni*) jelen van a szóban, méghozzá az ige-tőhöz kapcsolódik a szabályszerűségek betartásával. A formulában megfigyelhető betoldott *a* hang (a szótó és képző között) valószínűleg tájnyelvi, mi több időbeli sajátosság lehet, hiszen a mai nyelvhasználatra ez már nem igazán jellemző. A *künn* határozószó pedig a *kinn* (vagy, ha úgy tetszik *kint*) megfelelője, amely ma is ismeretes. Mindössze az *ü* palatális magánhangzót a szintén palatális *i* helyettesíti.

Ahogy az előző bekezdésben már ismertette lett a szövegben megjelenő népies főnevek egészen biztos, hogy nem mindenki számára hordoznak magukban jelentést.⁴ A magyar mellett a másik szakom a hon- és népismeret, így számomra ezek a kifejezések nem idegenek. A dolgozat ezen részében a *ködmön, ólomkarika, irón, pruszlik, és szarkaláb* fogalmi jelentésű szavak körülírására vállalkozom, de csak dióhéjban. A bekezdés végén biztos, ami biztos alapon feltüntettem a digitális szótár elérhetőségét egyrészt a hitelesség és szakmaiság végett (elképzeltető, hogy a saját körülírásom szoroson megegyezik a szótárbeli definícióval), másrészt azért, ha valaki részletesebben bele szeretne mélyedni a szavak morfológiájába, etimológiájába, jelentésébe, akkor maradéktalanul megteheti. A *ködmön* a juh gyapjas bőrből készült kabátféle téli felsőruházat, melyet mind az asszonyok, mind a férfiak viseltek. Létezett hímzett és hímzés nélküli fajtája egyaránt, melyet erőteljesen a vagyoni helyzet is befolyásolt, illetve az

⁴ Ilyen esetekben bármikor az ember segítségére lehet A magyar nyelv értelmező szótára, amely A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete által került kiadásra, és mintegy 60 000 szócikk magyarzatában nyújt segítséget. A szótár online is elérhető, a keresett kifejezés beírásával azonnal választ kaphatunk kérdéseinkre.

elkészítés módja, hiszen a bőrt sokkal nehezebb volt hímezni mint a gyapjút (lásd cifraszűr). Móra Ferenc Kincskereső kisködmön című művében is a ruhadarabra utal a címbeli kifejezés, amelyet a főszereplő fiú mindig viselt. Az *ólomkarika* az ablakok keretének az alapja volt, melybe a különböző koroknak megfelelően követ, üveget, fát, festett üveget tettek. A műben az *ólomkarika* lassú forgása az idő lassú múlására utal, amely lejátszódott Erzsiben már a tárgyalás elején is. Az *irón* az előbbiekhöz híven szintén egy tárgyat jelöl. Azt mondhatjuk, hogy a ceruza elődje, azonban a ceruzához csak egy papírlapra van szükség, míg az *irónhoz* tintára is ahhoz, hogy írni tudjunk vele. Egyértelműen tehát írásra használt eszköz, akár a palavessző és a kréta is, amelyek szintén az előző századokban voltak használatosak. A *pruszlik* a paraszti kultúrában az asszonyok felsőruházati viseletdarabja, ún. mellény. Fehér vászonból készült, és ők maguk szőtték meg kenderből, lenből, gyapotból. A férfiaknak is volt mellényük, mely lajbi néven volt ismeretes. A mai mellényekhez képest ezek jóval rövidebbek voltak, nem cipzárjuk volt, hanem csatjuk, sőt olykor meg kellett kötni őket. Jellegzetes különbség az alapanyag mellett még, hogy ezeknek nem volt kapucnijuk sem. A *szarkaláb* kakukktojásnak tekinthető ebben a csokorban, hiszen egyedül ez a kifejezés bír több jelentéssel. Azonnal le kell szögezni, hogy a szavak habár megegyező hangsorral rendelkeznek ugyan, de a jelentésükben nincs kapcsolat, így az azonos alakú szavak csoportját erősítik, és nem a többjelentésűekét. A szavakat figyelembe véve megállapítható, hogy szófajukat tekintve mindegyik főnév. A *szarkaláb* egyrésztől magában foglal egy mezei virágot, amelynek sok apró kék és lila, olykor fehér és rózsaszín virága van. *Szarkalábnak* nevezzük az olyan kacskaringós betűvetést is, amely nehezen kiolvasható. Végül az idő múlására, az öregeedésre is utal a kifejezés, mely a szemek körüli ráncokat foglalja magába.⁵

A szakcikk kiemelt szavai között lelhető fel a három szöveg közül a legtöbb idegen kifejezés. Ezen elemek szófajtani besorolása sem egyszerű, hiszen nagyon sok a textusban a jelzős szerkezet, amelyek egymás nélkül, csak egyik tagjukat vizsgálva nem olyan jelentéssel bírnának mint együttesen. A szövegben a következő példák jelennek meg: *hatásfok*, *fosszilis energia*, *offshore tengeri erőművek*, *fotovoltaikus panelek*, *konverziós hatékonyság*, *perovszkit fólia*, *monokristályos napelem*, *intelligens üveg*, *szitanyomás*. Már ez a néhány, de talán legmarkánsabb nyelvi elem is jól szemlélteti, hogy dominánsak az összetett szavak, de főképp a jelzős szó szerkezetek, melyek egyik tagja főnév, másik tagja pedig melléknév. Az első olvasás során is világossá válik, hogy bizony ezen szavak megértéséhez szakmabelinek kell lenni. Ez nem is csoda, hiszen a mostanság nagyívben fellendülő napelempiacnak nem lehetünk sokan a specialistái, mint ahogy a fizikának

⁵ Az elektronikus szótár elérhetősége: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-ertelmezo-szotara-1BE8B/>.

és a kémiának sem például. Sorolhattam volna bármilyen más, sőt az összes egyéb tudományterületet is akár, de a kifejezések az említett kettőt érintik szorosán. Az előző bekezdésekhez hasonlóan néhány definíció erejéig egy kis magyarázatra itt is szükség van. A *fosszilis energia* a nem megújuló energiahordozókat foglalja magába, melyek önmaguk által nem tudnak újratermelődni. Leginkább ismertek a szén, a kőolaj és a földgáz.⁶ Az *offshore* jelzöt több jelentésben is használják. Szó szerinti fordításban partokon túli helyet jelöl, de leginkább cégek keretein belül elterjedt, ahol arra utal, hogy a cég a bejegyzett országban nem folytat tevékenységet. Használatos kifejezés még a bankszámlaügyeknél és az adóoptimalizálásnál egyaránt.⁷ A cikk kontextusából arra lehet következtetni, hogy itt valószínűleg a partokon túli értelmezés a legcélratoróbb, vagyis az, hogy a vízen úszó rendszerekről olvashatunk leírást, amelyek nagy energiapotenciállal rendelkeznek, így járulnak hozzá a napelemekhez. Háttértudásról árulkodik még a *perovszkit fólia* elnevezés is, amely számomra nem mond semmit. A közönséges napelemek szilíciumból készülnek, melyeket a jövőben a *perovszkit fóliával* vonnának be, mert ez az anyag jobban hasznosítja a nap energiáit. Mi több, sokkal hatékonyabb a perovszkit, hiszen kétszázszor több szilíciumra van szükség ugyanazon energia előállításához, mint ezen anyagra.⁸ A *kristályos napelemek* technológiája a legrégebbi idők óta ismert, épp ezért a leginkább keresett is. Elkülöníthetőek a *monokristályos* és a *polikristályos* napelemek. A két típus mindössze a szilícium tömbjének a kezelésében különbözik egymástól. Előbbinél egyetlen tömbként szilárdul meg, míg az utóbbinál több tömbként, amit még szeletekre is vágnak.⁹

A három szövegre együttesen koncentrálnak az mondható el, hogy a szövegstílust alakító kifejezések nagy többségének szófaja főnév. Ez is alátámasztja azt, hogy ez az a szófaj, amely tág fogalmi és szemantikai tartalommal rendelkezik. Lehetővé teszi élőlények, (élettelen) tárgyak, elvont dolgok megnevezését, azaz majdnem minden olyan fontos komponensét, amelyek nyelvi használata elenged-

⁶ A fosszilis energiahordozókról egy hosszabb cikk olvasható a Greendex oldalán, amelynek URL-je: <https://greendex.hu/fosszilis-energiahordozok/>.

⁷ A témába mélyebb betekintést ad a Crystal Worldwide honlapja, amelynek elérése: <https://crwwgroup.net/offshore-jelentesek/> linken lehetséges.

⁸ A perovszkit napelemek bemutatásáról és hatásáról a Zöld Ipar Magazin online felületén MUSZAI KLEO cikkében olvashatunk érdekességeket. URL: <https://www.zipmagazin.hu/perovszkit-napelem-az-meg-micsoda>.

⁹ Az Innovatív Napelem nevű honlapon (<https://innovativnapelem.hu/monokristalyos-vagy-poli-kristalyos-napelem.html>) a kristályos napelemek hatásfokáról, teljesítményéről és élettartamáról is tájékozódni lehet.

hetetlen bármely téma során. Mindezek mellett a főneveken belül számos csoportosítási lehetőség is létezik¹⁰, amelyek szintén a szófaj gyakori alkalmazását erősítik, s ez visszaköszön a vizsgált textusok esetében is. A fejezet egészére vetítve kijelenthető, hogy a **D)** hipotézisem beigazolódtott, amelyet **D)** eredményként a fentebb leírt nyelvi elemek alátámasztanak.

5.2. Néhány mondat az adatok szemléltetésére

A továbbiakban a dolgozatom nagy részéhez híven ebben a bekezdésben is néhány mondat elemzésére vállalkozom. A fejezetből következik, hogy mindegyik szövegből olyan mondatokat választok ki, amelyek a fentebb kifejtett nyelvi elemek valamelyikét tartalmazzák. Az első példa a sajtószövegben található, és a kigyűjtött szavak közül a *fogyást*, a *méregtelenítést* és a *böjtölést* foglalja magába.

(ők)

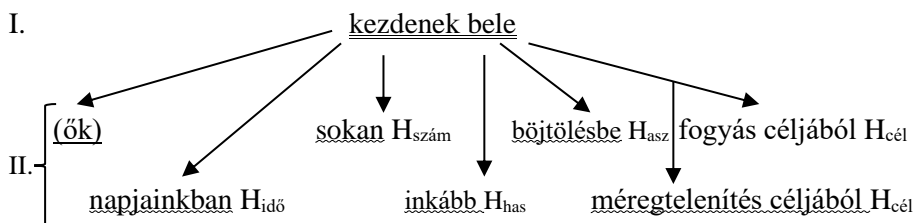
a, „Napjainkban^{idő} sokan^{szám} viszont inkább^{has} a fogyás^{cél} illetve méregtelenítés^{cél} céljából^{cél} kezdenek bele a böjtölésbe^{asz}”

A mintamondat egy egyszerű mondat, tehát egyetlen tagmondatból áll. Ennek jegyében egyszerűnek tekinthető, ugyanakkor tagoltnak is. Hiányos azonban, hiszen az alany nem kerül kifejtésre. Bővelkedik viszont határozókban, így bővített is egyben. Az idézetben hét darab alárendelő szintagma található. Az alárendelések mindegyike kivétel nélkül egy szinten helyezkedik el. Az első szinten, és egyben a mondat szintjén található az állítmány (*kezdenek bele*). Az ágrajz következő fokán közvetlenül az állítmányhoz kapcsolódó tagok vannak. Egy aszimentikus határozó (*böjtölésbe*), egy időhatározó (*napjainkban*), egy számhatározó (*sokan*), két célhatározó (*fogyás céljából*, *méregtelenítés céljából*), egy hasonlító határozó (*inkább*), illetve a kifejtetlen, rejtett alany (*ők*) is. A két célhatározó példájában a határozónak a névutós főneves formája jelenik meg, azaz főnévként a *fogyás* és a *méregtelenítés*, a *céljából* pedig névutóként funkcionál. Az *inkább* nyelvi elemet

¹⁰ A főnevek elsőrendű csoportosítása köznevekre és tulajdonnevekre tagolódik. Közneveken belül elhatárolódnak az elvont (pl. szabadság) és konkrét köznevek. A konkrét köznevek szintén tovább bonthatóak egyedi nevekre (pl. szék), gyűjtőnevekre (pl. erdő), és anyagnevekre (pl. arany). A tulajdonneveken belül még több kategorizáció létezik. A személynevek (pl. Attila), az állatnevek (pl. Cirmos), a csillagnevek (Föld), az intézménynevek (Sulyok István Református Általános Iskola), a földrajzi nevek (Tisza), a díjak nevei (Nobel-díj), a márkanevek (Nike) és a címek (János vitéz).

azért tituláltam hasonlító határozónak, mert az előtte lévő *viszont* kötőszó következtetni enged arra, hogy egy korábbi mondattal valószínűleg ezen mondat tartalma ellentétben, ezáltal összehasonlító viszonyban áll.

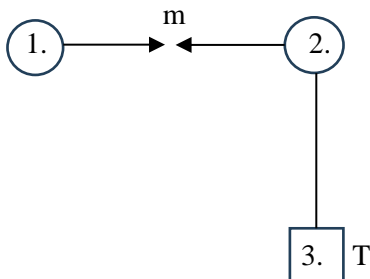
Az ágrajzos elemzést az átláthatóság érdekében váltakozó, lépcsőzetes sorban jelenítem meg, de hangsúlyozom, ahogy már korábban is leírtam, a mondatrészek egy szerkezeti szinten helyezkednek el.

A második, következő soron elemzendő mondat a Mikszáth-novellában olvasható, amely a kigyűjtött nyelvi elemek csokrából a *szarkalábat* jeleníti meg.

b, ¹Majd újra meg újra végigolvassa az idéző végzést, azokat a kacskaringós szarkalábakat a fehér lapon: ²(de) bizony következetesen azt mondják, ³(hogy) Bede Anna orgazdaság vétsége miatt félelmi fogságra van ítélve.

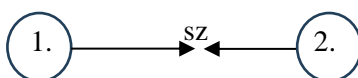
Az idézet egy három tagmondatból álló többszörösen összetett mondat. A tagmondatok között létrejönnek mellérendelő és alárendelő kapcsolatok egyaránt. Az első tagmondat a másodikkal megszorító ellentétes mellérendelő viszonyban van, amelyet a *de* kötőszó érzékeltet. A második tagmondatnak a harmadik azonban alárendelődik. Ezt az *azt* utalószó teszi hangsúlyossá, sőt meg is határozza az alárendelés típusát, amely ennek fényében tárgyi alárendelés. A mondat ágrajzzal történő ábrázolása az alábbi módon néz ki.

A harmadik példa kizárásos alapon a tudományos textusból származik, és a *monokristályos napelemekről* közöl egy tényt.

c, ¹A piacon domináló monokristályos napelemek hatékonysága az elmúlt évtizedben sokat javult a technológia tömeges elterjedésének köszönhető tanulási folyamat eredményeképpen, ²azonban a 2022-re várható 24 százalékos átváltási arány már közel van az elméleti maximumnak tekintett 26 százalékos szinthez.

Az átvétel a terjengőssége ellenére egy két tagmondatból álló összetett mondat. A mondategységek között ellentétes kapcsolat van. Ennek kifejezője az *azonban* kötőszó, amely típusát tekintve szembeállító ellentétes mellérendelés. Valójában ez nem is fejez ki ellentétet, azt mondhatjuk, hogy mindössze szembeállít két dolgot egymással. Mindkét tagmondatban ki vannak fejtve a kötelező mondatrészek. Az elsőben az állítmány a *javult*, az alany pedig a *hatékonysága*. A másodikban az állítmány a *van*, míg az alany az *arány*. A mondat ágrajza a következő.

6. Összegzés

A szakdolgozatomban egy olyan sajátos módszertanban mélyültem el három szöveg elemzése során, amely nem annyira tekinthető elterjedtnek az általam ismert mondattani és szövegtani szakirodalom alapján. A célkitűzésem az volt, hogy szövegjelenségek mondattani magyarázatát adjam. Az általánosan használt mondatelemzési szempontok a munkámban kiegészültek DEME László módszerrel. A monográfia alapján a mondatok matematikai és statisztikai elemzése és összevetése adta. Emellett az, hogy a mutatók eredményeit képletek segítségével számoltam ki, s olykor ezeket táblázatokkal és diagramokkal szemléltettem. A hosszas folyamat során elsőként a szövegeket választottam ki, majd azokban a mondatokat elhatároltam egymástól, ezt követően megvizsgáltam és leelemeztem az összes szövegalkotó mondatot, végül pedig a már kidolgozott módszertan alapján összevettem a szövegeket egymással.

A szakirodalomban fellelhető számos mutató közül azonban én nem egyiket alkalmaztam az elemzés folyamán. A hipotéziseim is főként a mondat szerkesztési elvekre és a szövegek nyelvi stílusára koncentráltak, amelyeket nyelvhasználati intuíciók alapján fogalmaztam meg. Az előfeltevéseim közül va-

lamelyek beigazolódtak, valamelyeket viszont megcáfoltak a vizsgálat eredményei. A négy hipotézisem közül három darab a mondaton témakörét érinti. Az **A)** feltételezésemben a sajtószöveg hétköznapiaságából, és ismeretterjesztési céljából arra következtettem, hogy mivel túlnyomórészt új információkat hordoz magában, az egyszerű mondatok dominálnak benne. Az **A)** eredmény ezt megcáfolta, hiszen majdnem kétszer annyi összetett mondat (26 darab) operál a szöveg, mint egyszerűvel (14 darab). Ezt magyarázhatja, hogy habár nem tudományos tartalmat közöl a cikk, de az új ismeretek világos érthetősége miatt fontos az ok-okozatiság, az előzmények és következmények szemléltetése, illetve a pro-contra elv érvényesítése, amelyre a két (vagy több) tagmondatból álló szerkezetek az alkalmasak.

A **B)** hipotézisemben a novellákra jellemző elhallgatások és párbeszéddek miatt tételeztem fel a tagolatlan és hiányos mondatok hálóját. A **B)** eredmény kimutatta, hogy a szövegben az összetett mondatok (44 darab) voltak többségben az egyszerűekkel (39 darab) szemben, tehát ez a feltevés is cáfolva lett. A novellában az összetett mondatokon belüli megoszlás érdekes adatokat mutatott, mivel a többszörösen összetett mondatok alkották az abszolút többséget. Ez a tény enged következtetni az írói stílusra. Tisztán látszik az, hogy a leírásban nincs elidőzés és lehorgonyzás, a művet gondolatfolyamok folyamatos áradása jellemzi, dinamikus a cselekményvezetés, az író csak mesél és mesél. Ezzel párhuzamban áll az irodalmiság is, hiszen ez a műfaj általában egy történetet mesél el, amelyben több szereplő mozog, s a cselekmény is több szálon fut, így fontos (még, ha csak kis mértékben is) a történet ívének ismertetése. Ezen gondolatmenethez szorosan kapcsolódik az érzelmek leírásának sajátossága, amely legtöbbször szintén ezt a dinamikus jelleget tükrözi. A műben is megfigyelhető ez, mind a bírák, mind Bede Erzsi részéről.

A szakcikkre fókuszáló **C)** hipotézisem az összetett mondatok túlsúlyát foglalja magában. Ez az előfeltevésem beigazolódott. A **C)** eredmény rámutat arra, hogy nagy számban találhatóak a textusban háromnál több tagmondatból álló többszörösen összetett mondatok. A mondatokon belül számos idegen szó, különféle tényállások ismertetése, összehasonlítások és felvetések is olvashatóak. Ezek a bővebb magyarázatot igénylő tények, illetőleg a logikai eredmények ismertetése miatt indokolt ez a mondatstruktúra felépítés.

A mondatok vizsgálatának érdekes tanulságaként a következők fogalmazódtak meg számomra. A szövegek effajta megvilágítása és elemzése számos érdekes eredményt mutat meg, és kérdést vet fel. Egyetlen nehézsége, hogy az elemzés kivitelezése nagyon időigényes, így tantermi keretek között nem valósulhatnak meg. Ugyanakkor, ez a logikai megközelítés véleményem szerint a mondatanalízis nehézségeivel küzdőket is átsegítené az akadályokon, mivel egy teljesen más nézőpontú és módszertanú elemzést kínál a hagyományossal

szemben. DEME László matematikai-statisztikai módszertanán kívül több olyan mondattani, illetve nyelvészeti keret ismert, amelyek részleges integrálásával árnyalható lenne az iskolai nyelvtanítás. További fogódzókat jelenthetnek a mondattan témájában a logikai szemantika és a generatív transzformációs grammatika diszciplínái.

A logikai szemantika a mondatok jelentésére koncentrálna, még hozzá úgy, hogy az alkotórészek jelentése felől közelíti meg az egész szerkezet jelentését. Az effajta mélyebb mondatvizsgálat pedig lehetővé teszi a szófajok ismeretének a folyamatos szinten tartását, illetve a szintaktikai szerkezetek szabályszerűségeit is tudatosítja. A generatív transzformációs grammatika azáltal, hogy azt vizsgálja, hogyan tudunk a nyelvkészletünk-ből még nem hallott mondatokat létrehozni, és azokat megérteni már ismét egy más típusú gondolkozást kíván. Egy mondat szórendjének felcserélésével ugyanazt az üzenetet többféleképpen is kifejezhetjük, ám a hangsúly így mindig másra helyeződik. Ezzel szoros összefüggésben lehet célravezető a mondattan tanításában az, ha egy félig kész mondat befejezését irányított kérdésekre adott válaszok adják meg, így érvényességre jutnak a mondattani kategóriák szerepei.

A mondattan területéhez kapcsolódóan a kognitív tudományok keretén belül megfogalmazhatóak további, vizsgálódást igénylő kérdések, hiszen a nyelv használata általános kognitív képességeken alapul. A kognitív idegtudományból kiindulva lehetne arra fókuszálni, hogy az agyféltekék dominanciájából származó erősekkel rendelkező meghatározott számú személyek, megadott időkereten belül, bizonyos témában milyen szerkezetű mondatokat, és a mondatok láncolatából milyen típusú szövegeket hoznak létre. Az adatok összevetésével létrejött eredmények megmutatnák, hogy léteznek-e azonos jegyek az agy jobb-, illetve bal oldalát aktívabban használó személyek gondolkodásmódjában.

7. Irodalom

- ANDOR József 2017. Gondolatok a szövegtípus és a szövegműfaj fogalmáról és egymáshoz való viszonyáról. *Magyar nyelv.* 113: 302–310.
- DEME László 1971. *Mondatszerkezeti sajátságok gyakorisági vizsgálata.* Budapest, Akadémiai Kiadó.
- H. TÓTH István 2006. Egyéb tájékozódási lehetőségek a szépirodalmi stílus megismeréséhez. *Magyartanítás.* 47: 9–12.
- HUSZÁR Ágnes 1975. V. A. Ickovics: A nyelvi norma. *Magyar Nyelvőr.* 99: 240–242.
- KÁLMÁN C. György 2016. A műfajok (és elnevezések) értelmes káosza – univerzalitás és nemzethez-kötöttség. *Helikon.* 62: 350–354.
- KEMÉNY Gábor 1985. Szakmai nyelvhasználat és publicisztikai stílus. *Magyar Nyelvőr.* 109: 268–275.
- KESZLER Borbála 2000. *Magyar Grammatika.* Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.
- KUGLER Nóra 2000. A mondatan általános kérdései. In: KESZLER BORBÁLA szerk., *Magyar Grammatika.* Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó. 373–376.
- LÁNCZ Irén 2009. A tudományos stílus néhány sajátága. *Hungarológiai Közlemények.* 10: 57–67.
- LŐRINCZ Julianna 2015. Terminológiai kérdések a kontrasztív nyelvészet oktatásában. *Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények.* 10: 150–161.
- MOLNÁR Edit Katalin 2006. A műfaji tudás és tanítása. In: JÓZSA KRISZTIÁN szerk., *Az olvasási képesség fejlődése és fejlesztése.* Budapest, Dinasztia Tankönyvkiadó. 259–280.
- MUSZAI Kleo 2021. Perovszkit napelem? Az meg micsoda? *Zöld Ipar Magazin.* URL: <https://www.zipmagazin.hu/perovszkit-napelem-az-meg-micsoda>. (2024.03.12.).
- SZIKSZAINÉ NAGY Irma 2004. *Leíró magyar szövegtan.* Budapest, Osiris Kiadó.

TOLCSVAI NAGY Gábor 2015. A nyelvi megformáltság szerepe a kultúra autopoietikus és önreflexív folyamataiban. *Magyar Nyelvőr*. 139: 174–183.

TOLCSVAI NAGY Gábor 1996. Stílus, norma, cselekvés. *Magyar Nyelv*. 92: 3–11.

Internetes források, amelyekhez nem tartozik szerző

A magyar nyelv értelmező szótárának elektronikus elérhetősége: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-ertelmezo-szotara-1BE8B/>. (2024.03.12.).

A Greendex fogalommagyarázatának URL-je: <https://greendex.hu/fosszilis-energiahordozok/>. (2024.03.12.).

Crystal Worldwide honlapjának URL-je: <https://crwwgroup.net/offshore-jelentese/>. (2024.03.12.).

Az Innovatív Napelem honlapjának URL-je: <https://innovativnapelem.hu/monokristalyos-vagy-polikristalyos-napelem.html>. (2024.03.12.).

Melléklet

Tésztával is lehet böjtölni

A húsvét nemcsak a kereszténység, hanem egyben a tavasz legnagyobb gasztronómiai ünnepe is. Az ünnepkör kialakulása óta megszámlálhatatlan étkezéshez és ételkészítéshez fűződő hagyomány is kötődött hozzá, melyek a Nagyböjti időszak elején, húsvét vasárnapja előtt hat héttel kezdődnek el. A Nagyböjt többek között vallási és egészségi okok végett alakult ki, egyrészt önfegyelemre és lemondásra tanít, másrészt szervezetünk gyógyításában is fontos szerepet játszik. A hagyomány mellett fontos, hogy a korszerű és egészséges táplálkozás elveire is figyeljünk, ízlésünknek, igényeinknek és pénztárcánknak megfelelően válogatva.

A húsvéti böjt hamvazószerdától húsvét vasárnapig tart. Szinte minden vallásban fontos szerepet tölt be, a buddhisták és a muzulmánok körében teljes lemondást igényel, rendszeres vagy többszörös „koplalat” javasol.

A katolikus egyház Nagypéntekre ír elő kötelező böjtöt, a Nagyböjt többi napján a hívőkre bízva a lemondás idejét, mennyiségét és mivoltát.

A böjt nem fogyókúra program

A böjt nem jelent teljes lemondást, célja nem az éhezés, hanem a fizikai és szellemi megtisztulás. Napjainkban viszont sokan inkább fogyás, illetve méregtelenítés céljából kezdenek bele a böjtölésbe.

- Minden böjt során tartózkodni kell a feldolgozott, finomított élelmiszerektől, a húsoktól, és az állati eredetű fehérjéket tartalmazó élelmiszerektől, valamint a zsírban sült ételek is kerülendők.
- Egyes kúrák teljes ideje alatt tiltott a szilárd táplálék bevitele a szervezet tehermentesítésének céljából.
- A böjtölés egyik leginkább bevált módja a kizárólagos folyadékbevétel, amit léböjtnek nevezünk. A léböjtnek számos fajtája van, lehet napszakos, heti egy napos, három-négy napos, vagy akár 10 napos is, melyek különböző mértékű testtömeg csökkenést ígérnek. Bármelyik fajtája is kerül kiválasztásra, fontos, hogy az étrendben a szilárd táplálékot tartalmazó ételek a fokozatosság elvének megfelelően egy-egy étkezést kicserélve, napról-napra kerüljenek leépítésre.
- A böjt megtörése is ugyanilyen figyelmet igényel, kezdetben a könnyen emészthető, vitaminokban és ásványi anyagokban gazdag szilárd táplálékok kerüljenek bevezetésre.

- Táplálkozás-élettani szempontból a méregtelenítő kúrák nem ajánlottak, ugyanis a kúra során a szervezet nem kap megfelelő mennyiségű és minőségű fehérjét, így az egészség számára veszélyes hiányállapot alakulhat ki.

Tévhit a tésztaival kapcsolatban

A húsvéti böjt hagyományának és az egészséges táplálkozásnak is megfelelő ételnek tekinthető a tészta. A tésztafogyasztással kapcsolatban azonban számos tévhit terjedt el.

Sokan a tésztát okolják az elhízás és a cukorbetegség kialakulásáért, azonban ezen népbetegségek elterjedése a XXI. századra tehető, míg a tésztafogyasztás jóval korábban, a római időktől eredeztethető. A tészta az Olaszországban és a Földközi-tenger menték élők körében is folytatott mediterrán étrend alapját képezi, ahol nem csak a böjtben, de a mindennapokban is fontos élelmiszer.

Az európai országokban a hagyományos mediterrán étrend az egészséges táplálkozás egyik modellje. Több tudományos kutatás is kimutatta a tésztafogyasztás étrendbe iktatásának pozitív hatásait a mediterrán étrend keretein belül. Egy izraeli tanulmány a mediterrán étrend testtömegcsökkentő hatását vizsgálta, melyben kimutatták, hogy a mediterrán étrendet követők körében mutatkozott a legnagyobb mértékűnek a testtömeg csökkenés. Az étrend javította a szénhidrát-anyagcserét és csökkentette a metabolikus szindróma kialakulásának rizikóját.

A tészta vitamin- és ásványianyag-forrás

A száraztészta gabonafélék őrleményeiből, vízzel, tojással vagy anélkül, esetleg egyéb anyagok felhasználásával készül. A tojással készülő tészta gazdag vitamin- és ásványianyag-forrás. Vitaminok közül E-, A-, B1-, B2- és B6-vitamint tartalmaz nagyobb mennyiségben, ásványi anyagok közül pedig kalciumban, magnéziumban, káliumban, foszforban és vasban bővelkedik. Minél több tojással készül a tészta, annál nagyobb a fehérje-, zsír- és koleszterin-, valamint B1- és B2-vitamin-tartalma.

A tojás komplett fehérjeforrás, tartalmazza a szervezet működéséhez szükséges összes aminosavat, így a tojással készült tészta fogyasztásával megelőzhető a hiányállapot kialakulása, melyre a böjt alatt fokozottan figyelni kell.

A durum búzából készült tésztában általában nincs tojás. A durum búzából készült tészták glikémiás indexe alacsonyabb, 30–50% között van, a belőle származó szénhidrát fokozatosan szívódik fel. Ez a tésztafajta a durumliszt miatt B-vitaminokban gazdagabb, nagyobb rosttartalmának köszönhetően csökkenti az éhségérzetet, ezáltal megkönnyítheti a böjt betartását, valamint elősegíti a megfelelő bélmozgást, segíthet pl. székrekedés rendezésében is. Ma már durumliszt

és tojás keverékéből készült „prémium” tészta is kapható, mely talán a legjobb választás, hiszen egyesíti a tojás és tápanyagokban gazdag durumliszt pozitív tulajdonságait.

A feltétben van lényeg

A tészta táplálkozás-élettani szempontból is értékes összetevőket tartalmaz és emellett a böjti étrendbe is kiválóan beilleszthető. Azonban nem mindegy, hogy mit-mivel fogyasztunk, nagy hangsúlyt kell fektetni a megfelelő feltét kiválasztására. Egy nyers vagy párolt zöldségekkel, energia- és zsírszegény mártásokkal elkészített tészta bármikor helyet kaphat egy megfelelően összeállított energia-szegény étrendben.

A húsos tészták helyett halas vagy más fehérjét tartalmazó „húspótló” zöldség kerülhet az asztalra. Ez lehet gombás, tofus (szójatúrós), spenótos, zöldborsós, vagy csicseriborsós tészta is. Ajánlatos zöldfűszerek használata, a petrezselyem, a snidling, a kapor, a bazsalikom vagy a koriander fontos vitamin- és ásványi-anyag-források, elősegítik a könnyű emésztést, legtöbbjük egyben gyógynövény is. A hidegen sajtolt olajok használata pedig esszenciális zsírsavtartalmuk miatt előnyös. A tészta és a saláta együttes fogyasztása hamarabb vezet teltségérzethez, ezáltal kevesebb energia kerül elfogyasztásra.

A tészta fogyasztása bátran alkalmazható a böjti időszakban, a változatos és mértékartó táplálkozás alapjaként.

Forrás:

VÁGI Zsolt–KISS Anna 2020. Tésztával is lehet böjtölni. *Patika Magazin Online*. URL: <https://www.patikamagazin.hu/tesztaval-is-lehet-bojtolni/> (2023.11.12.).

Bede Anna tartozása

Mind együtt ültek a bírák. Ott künn a köd nekinehezdedett az idomtalan épületnek s szinte összébb szorítá annak falait, ráült az ablakokra és elhomályosítá a jégvirágokat. Minek is ide a virágok?

A teremben nehéz, fojtott levegő volt, ködmön és pálinkaszag, s a legfelső ablaktáblán csak lassan, lomhán forgott az ólomkarika.

A bírák fáradtan dőltek hanyatt székeiken, az egyik behunyta szemeit s kezét bágyadtan leeresztve, hallgatta a jegyző tollának percegését, a másik ásítózva dobolt irónjával a zöld asztalon, míg az elnök, letolva pápaszemét orra hegyére, izzadó homlokát törle kendőjével. Szürke, hideg szemei fürkészve szegződtek az ajtóra,

melyen most távozik az imént letárgyalt bűnügy személyzete: a beidézett tanúk és vádlottak.

– Van-e még odakünn valaki? – kérdi vontatott, rideg hangon a szolgától.

– Egy lány – mondja a szolgál.

– Hadd jöjjön be az a lány.

Az ajtó kinyílt és a lány belépett. Üde légáramlat surrant be vele, mely szelíden meglegyintette az arcokat s megcsiklandozá a szempillákat: a vastag ködön át mintha egy sugár is lopózott volna az ablakhoz és ott táncolna a jégvirágok között, megsokszorozva magát a tárgyalási terem falain és bútorzatán.

Takaros egy terem. Délceg, arányos termet, melyre a kis virágos ködmönke olyan módosan simult, mintha szoborra lenne öntve; fekete szemei szendén lesütve, magas, domború homloka elborulva, megjelenésében báj, mozdulataiban kecs, szoknyája suhogásában varázs.

– Mi járatban vagy, gyermek? – kérdi az elnök közönyösen. (Az ilyen merev, szigorú hivatalnoknak nincs érzéke semmi iránt.)

A lány megigazítja fekete kendőjét a fején és mély sóhajjal feleli:

– Nagy az én bajom, nagyon nagy.

Hangja lágú és szomorú, a szívekéig hat, mint a zene, mely, mikor már elhal is, mintha még mindig zendülne a levegőben elváltoztatva mindenkit és mindent.

A bírák arca nem olyan mogorva többé, a király képe, meg az országbíróé is odább, nyájasan integet neki a néma falról, hogy csak beszélje el azt a nagy bajt. Ott az írás, majd elmondja az; csakhogy azt még előbb meg kell keresni a keblében, ki kell gombolni a pruszlik felső kapcsát s kezeivel benyúlni érte. Oh, a csúf kapocs! Ni, lepattant... leesett. Milyen elbűvölő látvány, amint lehajol érte szemérmesen, s az írás is kihull onnan.

A kegyetlen szürke fej, az elnöké, elfordul, csak a nagy, kövér kéz van kinyújtva az írás felé.

– Egy végzés – dűnnyögi, amint szűrő szeme elszalad az iraton. – Bede Anna felhívatik, hogy félévi fogságbüntetését mai napon megkezdje.

A lány szomorúan bölint a fejével s amint azt mélyen lesüti, hátracsúszik rajta a gyászkendő s a gazdag, fekete haj egy vastag fonata kioldózva omlik arcára. Jobb is, ha eltakarja, mert ha fehér liliom volt előbb, olyan most a szegyéntől, akár a bíbor.

– Ma egy hete kaptuk az írást – rebegi töredezve. – Maga a bíró uram hozta, meg is magyarázta az értelmét, édesanyám pedig így szólt, szegény: »Eredj, lányom, a törvény törvény, nem lehet vele tréfálni.« Hát én el is jöttem, hogy kiálljam a félesztendőt.

Az elnök kétszer is megtörölgeti a szemüvegét, mérges, hideg tekintete fölkeresi a kollegák arcát, az ablakot, a padlót, a nagy vaskályhát, melynek likacsos ajtaján

szikrázó tűszemek nézik vissza mereven és azt morogja önkéntelenül: »A törvény törvény«.

Majd újra meg újra végigolvassa az idéző végzést, azokat a kacskaringós szarkalábakat a fehér lapon: de bizony következetesen azt mondják, hogy Bede Anna orgazdaság vétsége miatt félévi fogságra van ítélve.

A bádogkarika örült sebességgel kezd forogni. Bizonyosan szél támadt odakünn, aminthogy rázza is már az ablaktáblákat s mintha valakinek a hazajáró lelke volna, hideg borzongatást keltve, besüvít a nyílásokon: »A törvény törvény«.

A kegyetlen fej helyeslést bólint a túlvilági hangnak, a nagy, kövér kéz pedig a csengettyűt rázza meg a törvényszolgának:

– Kísérje ön el Bede Annát a fogházi felügyelőhöz.

A szolga átveszi az iratot, a lány némán fordul meg, de pici piros ajka, amint görcsösen megmozdul, mintha szavakat keresne.

– Talán valami mondanivalód van még?

– Semmi... semmi; csak az, hogy én Erzsi vagyok, Bede Erzsi, mert tetszik tudni, a testvérem, az az Anna. Ma egy hete temettük szegényt.

– Hisz akkor nem te vagy elítélve?

– Oh, édes istenem! Hát miért ítélnének el engem? Nem vétek én a légynek sem.

– De hát akkor minek jössz ide, te bolond?

– Hát úgy volt az, kérem, hogy mialatt »ez a dolga« a király tábláján járt, meghalt. Mikor kiterítve feküdt a virágos kamrában, akkor jött ez a parancsolat a »félesztendő miatt«, hogy mégis ki kell állani. Oh, mennyire várta! Beh jó, hogy nem bírta kivárni. Nem ezt várta...

Könnyei megerednek a visszaemlékezésben, alig bírja folytatni:

– Amint ott feküdt mozdulatlan, becsukott szemekkel, örökre elnémulva, megsiketülve, megígértük neki az anyámmal, mindent jóvá teszünk, amit a szeretője miatt elkövetett. (Mert nagyon szerette azt a Kártony Gábort, miatta keveredett bűnbe.) Azt gondoltuk hát...

– Mit, gyermekem?

– Azt, hogy legyen meg a teljes nyugalom a haló porában. Ne mondhassa senki, hogy adósa maradt: édesanyám a kárt fizeti ki, én meg a vármegyénél szenvedem el helyette azt a félesztendőt.

A bírák egymásra néznek mosolyogva: »Milyen naiv, milyen együgyű lány!« Az elnök arca is, mintha nem volna már olyan szertartásos hideg. Sárga kendőjével nem is annyira a homlokát törli, talán lejobb valamit...

– Jól van, lányom – szól halkán és szelíden –, hanem megállj csak, most jut eszembe...

Széles tenyerét homlokára tapasztja s úgy tesz, mintha gondolatokba mélyedne.

– Igen, igen, nagy tévedés van a dologban. Hibás írást küldtünk hozzátok...

Nagy, mélázó szemeit élénken emeli fel a lány az öregre s mohón szól közbe:

– Lássák, lássák!

Olyan fájó szemrehányás van hangjában, hogy az öreg elnök megint a zsebken-dőhöz nyúl. A kegyetlen ember egészen el van érzékenyülve. Odalép a lányhoz, megsimogatja gyöngéden azt a holló-haját a fején.

– Odafönt másképp tudódott ki az igazság. Eredj haza, lányom, tisztelem édes-anyádat, mondd meg neki, hogy Anna nénéd ártatlan volt.

– Gondoltuk mi azt! – suttogá s kis kezét szívéhez szorította.

Forrás:

MIKSZÁTH Kálmán 1882. Bede Anna tartozása. *A jó palócok*. URL: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Mikszath-mikszath-osszes-muve-2A85B/elbesze-lesek-2741-kotet-37D19/a-jo-palocok-1882-32-kotet-3B518/bede-anna-tartozasa-1882-3B55D/> (2023.11.12.).

Technológiai forradalom küszöbén a napelempiac – jönnek az átlátszó panelek

Hiába tűnik meggyőzőnek a napenergia és a megújuló energiaforrások előretö-rése, a klímacélok eléréséhez fokozni kell a tempót, létfontosságú a hatások ja-vítása. Szerencsére a technológiai fejlődés első vonalában szerepel a napenergia, így igen kecsesítő fejlesztések láttak napvilágot.

A fosszilis energiával ma már versenyképes árú napenergia- és szélenergia-tech-nológiák globális telepített kapacitása a jelenlegi trend folytatódása esetén – 2020 és 2025 között – megduplázódhat (1123 GW-ra), ezzel az 5 év alatt létrejövő új villamosenergia-termelő kapacitások 95 százalékát a nap- és a szélenergia fog-ják kitenni. A Nemzetközi Energiaügynökség (IEA) szerint az összesített beépít-tett teljesítményük 2023-ban meghaladhatja a gázerőművek, 2024-ben pedig a szénerőművek kapacitását. Az elmúlt években látható előretörésük ellenére a nap- és a szélenergia a globális energiaellátásnak csak néhány százalékát bizto-sítja.

A teljes energiaszükségletünk túlnyomó részét még mindig fosszilis forrásokból fedezzük

Napelem nem csak a szárazföldön

A felszíni vizekben nagy energiapotenciál lakozik. A hullám- és dagályerőművek kapcsán már volt szó az úgynevezett offshore tengeri erőművekről. Az offshore úszó rendszerek napelemeknél is használhatóak. Az úszó napelemes rendszerek 2030 körül érhetik el azt az érettségi és költségszintet, amely mellett már érdemben hozzájárulhatnak akár a kevésbé napsütéses Északi-tenger megújulóenergia-termeléséhez is. A szél- és a napenergia-technológiák a tengeren is egymást kiegészítő megoldások lehetnek, mivel termelési kapacitásuk jellemzően nem egyszerre jár csúcsra. Azon túl, hogy az offshore lebegő naperőművek teljes élettartamra számított költsége (LCOE) 2030 körül már közel olyan alacsony lehet, mint a szárazföldre telepített napelemfarmoké, előnyük is van az utóbbiakkal szemben. Az Utrechti Egyetem szerint a tengerre telepített naperőművek közel 13 százalékkal több áram termelésére képesek, nagyrészt a tenger hűtő hatása miatt. Ez ugyanis megakadályozza a fotovoltaiikus panelek hatékonyságot csökkentő hevülését. Az édesvízi úszó naperőművek már napjainkban is viszonylag elterjedtek például Indiában, ahol az értékes termőföld elfoglalása nélkül biztosítanak villamos energiát, miközben a víz párolgását is csökkentik. Igaz, ezek ma még jóval drágábbak, mint a földre telepített rendszerek.

Harc a százalékokért

A napenergia terjedése szempontjából kulcsfontosságú a napelemek konverziós – vagyis a fényenergia elektromos energiává történő átalakításának a – hatékonysága. A folyamatos és intenzív innováció újabb és újabb rekordokat eredményez. Az ezen a téren elért egy-két tized százalékpontos előrelépésnek is óriási jelentősége van, hiszen a hatékonyság még mindig viszonylag alacsony. Az elmúlt időszakban folytatódott a csúcsdöntögetés, így az egymással versengő különféle technológiák közül többet is sikerült magasabb szintre emelni. A szilícium napelemek technológiai fejlődése az elmúlt évtizedben igencsak látványos áresést hozott.

A napelemek következő generációját valószínűleg a perovszkit felhasználásával készülő panelek jelentik majd. Az Oxfordi Egyetem kutatói 2020 végén új világrekordnak számító 29,52 százalékos hatékonyságot értek el a perovszkit fóliával bevont szilícium napelemekkel. De a fejlesztők szerint nem lehetetlen a 40 százalékos átváltási arány elérése, sőt jelentős mértékű meghaladása sem. Összevetésül: a piacon domináló monokristályos napelemek hatékonysága az elmúlt évtizedben sokat javult a technológia tömeges elterjedésének köszönhető tanulási folyamat eredményeképpen, azonban a 2022-re várható 24 százalékos átváltási arány már közel van az elméleti maximumnak tekintett 26 százalékos szinthez. A

jóval kedvezőbb kilátásokkal kecsegtető szintetikus perovszkit olcsó, erős és lényegében teljes mértékben helyettesítheti a szilíciumot, ráadásul jóval kevesebb kell belőle egységnyi napelemhez. Ez pedig további lendületet adhat a költségcsökkenésnek.

A napfényt az úgynevezett több csomópontú napelemek akár 47,1 százalékos hatékonysággal alakítják villamos energiává laboratóriumi körülmények között. Ezek azonban rendkívül magas előállítási költségük miatt a tömegtermelésre egyelőre nem tűnnek alkalmasnak. A fotovoltaiikus technológiák fejlesztése terén folyó heves innovációs versenyt az Egyesült Államok energiaügyi minisztériumához tartozó National Renewable Energy Laboratory (NREL) grafikonja is jól érzékelteti.

Átlátszó, hajlítható és cserépbe épített napelemek

A különféle alkalmazási célokra fejlesztett technológiák közül említést érdemelnek például az átlátszó napelemek, amelyek épületek ablakaiba építve az üveg energiatermelő alternatíváiként szolgálhatnak. A Michigani Egyetem kutatói által fejlesztett csúcstartó átlátszó napelem a fény 43,3 százalékát átereszt, és 8,1 százalékos hatékonyságú; szén alapú és nagy mennyiségben gyártható a többi átlátszó napelemhez képest kevésbé mérgező anyagok felhasználásával. Az összefoglaló néven *épületbe integrálható napelemes megoldásokként* (BIPV) ismert technológiák köre rendkívül széles. Az intelligens üvegen kívül ide tartozik egyebek mellett a napelemes cserép, de ezeknél is sokoldalúbban felhasználhatóak az átlátszó vékonyfilm napelemek, a mini fotovoltaiikus modulok vagy az átlátszó hajtogatható napelemek.

A napelemes technológiákkal kapcsolatos fejlesztő tevékenység egyéb területekre, így a gyártásra is kiterjed. A HighLine Technology nevű német cég érintés nélküli, anyag- és költségtakarékos – vagyis a korábbiaknál fenntarthatóbb – napelemgyártási eljárást fejlesztett ki. Ennek során a szilícium napelemcella felső részén található áramelvezető érintkező rácsozatot – a hagyományos szitanyomás helyett – olyan apró fűvókákon keresztül nyomtatják a felületre, amelyek átmérője fele a hajszálénak. A létrejövő kontaktusrács vékonyabb, így a félvezetőből kisebb felületet takar ki a napfény elől, ráadásul ezáltal a költséges ezüstből mintegy 20 százalékkal kevesebbet kell felhasználni. Orosz tudósok pedig olyan filmréteget találtak fel, amely megóvjaa a napelemeket a túlhevüléstől, ráadásul a fejlesztők szerint az alacsony költséggel előállítható technológia felhős időben akár a modul hatékonyságát is javíthatja.

Forrás:

MAJOR András 2021. Technológiai forradalom küszöbén a napelempiac – jönnek az átlátszó panelek. *Greendex*. URL: <https://greendex.hu/technologiai-forradalom-napelem-piac/> (2023.11.12.).